

PADÁNYI VIKTOR



RÁKÓCZI

A kiadásért dr. Padányi Viktor felel.
Minden jog fenntartva.
All rights reserved. — Alle Rechte vorbehalten.

*Recrudescunt inclytae
gentis Hungarae
vulnera . . .*

A H Á T T É R

Szegény legénynek olcsó a vére,
 Alig két garas egy napra bére,
 Azt sem tudja elkölteni mégis végtére
 Két lator közt egy hazáért omlik ki vére.

Kuruc dal

Ezerhét-száz-négy tavaszán borzalmas röpiratot olvastak Moszkvától Londonig mindenfelé Európában. A röpirat, amelyet Rákóczi Ferenc zborói kiáltványának terjesztése céljából a nagyszombati egyetemi nyomdában nyomtak, olyan szívbemarkoló képet nyújtott a magyarországi állapotokról, hogy az olvasóknak végigfutott tőle a hátukon a hideg s mikor a magyar király címét viselő Lipót császár végigolvasta, rosszul lett.

Pedig a kiáltványban, amelyet kezdő szaváról „Recrudescunt”-nak nevezünk azóta is, és amely irodalmi értelemben is mestermű — személy szerint Ráday Pálnak, Rákóczi Ferenc titkárának fogalmazása — semmi olcsó és felelőtlen túlzás nincs. Az az elcsüggesztő és felháborító kép, amely a Recrudescunt mondataiból Kétségbeesett-Magyarországról kibontakozik, a valóságnak csupán halvány mása volt, és a II. Rákóczi Ferenc nevéhez fűződő nagy magyar történelmi drámának háttere, indoklása s magyarázata ez a valóság.

Ebből a valóságból a külföldi kortárs keveset tud.

Fél évszázaddal a Harmincéves Háború után Európa merőben más, mint a Renaissance Európája volt. Ebből az Európából már hiányzanak az egykori Mediterrán-Európa melegen csillogó színei, a quattrocento, cinquecento, secento dallamos mediterrán nevei már eltűntek a köztudatból, a commedia dell' arte buffóinak napsugaras világa már elfakult, sírbaszállt a Lovag, a Szerzetes, a Diák, a Condottieri alakja, elmúlt a fürge olasz tör, meg a villámgyors könnyű magyar kard könnyed és elegáns kora. Az új nevek kemények, darabosak, sok bennük a mássalhangzó, az új színházat már Shakespeare nehéz és tragikus tépelődései töltik be, az új ember a Hajós, a Felfedező, a Kolonizátor, az Üzletember, az új fegyver a muskéta. Az új Európa hűvös és szürke, mint az óceán, az új Európa nem Medi-

terrán-Európa immár, hanem Atlanti-Európa, amelynek a szíve, ha van, 1500 kilométerrel nyugatabbra dobog, mint a régié, és ebben az Európában Magyarország 1500 kilométerrel messzebb van, mint a régiében volt.

Ezt az Európát már nem érdeklik a Zsigmondok, a Hunyadi Jánosok, a Matthias Corvinusok, meg a Bakócz Tamások tettei és szándékai. Ez az Európa már alig tudja, hogy merre van Buda vagy Firenze, Bécs, Boroszló vagy Krakó, ezt az Európát már nem a Balkán, vagy Nándorfehérvár vagy Szigetvár sorsa érdekli többé, hanem az, hogy kié lesz Elzász és Strassburg, ki fogja örökölni a gazdátlanul maradó spanyol trónt és hogy Gusztáv Adolf 16 éves unokájának pompás északi birodalma és pompás hadserege térdre fogja-e kényszeríteni Nagy Péter cár kezdetleges és nehézkes és ügyetlen, de már akkor is mohó imperializmusát? Európa két vezető hatalma Franciaország és Svédország, amelyek mögött a Brit Commonwealth és Szent-Oroszország még csak most kezd kifermődni, és az induló évszázad domináló figurája az egyre öregebb, egyre erőszakosabb és egyre kellemetlenebb Napkirály, aki mindenkit lenéz, de mindenkit kihasznál és akit mindenki utál, de mindenki figyel.

Az 1700-as évekbe lépő Európának két egymástól független háborúja is folyik egyszerre. Rómától Cadizig, Cadiztól Stockholmig mindenfelé katonák menetelnek, muskéták dörögnek. A La Manche csatornában éppolyan élénk és izgatott a flottatevékenység, mint a Skagerrakban. Versaillesben diplomaták sűrögnek-forognak állandóan, a flandriai városok pocakos burgherjeinek feleségei hol francia, hol angol, hol bajor, hol spanyol katonákkal kokettálnak vaszkosaras ablakaik mélyéből aszerint, hogy hogyan váltakozik a hadiszerencse Marlborough és Buffon párbajában, és ha akad még Európában le nem foglalt érdeklődés, ez Newton szenzációs felfedezései, Watteau festményei, a fiatal Händel és a vele egyazon évben született Bach új muzsikáia között oszlik meg, vagy leköti az új és izgató irodalmi műfaj, a Defoe Dániellel és Swift Jonathánnal induló regény.

Ez az Európa igen keveset tud a megdöbbenő magyarországi valóságból s az a kevés, amit mégis tud olyan rendetlen, olyan megbízhatatlan és olyan fantasztikusan hangzik, hogy a kor Európa-ja a tizedrészét sem hiszi el.

A nagy felszabadító hadjárat, az „utolsó kereszties háború”, ahogy sokan nevezték, amelynek legnagyobb eseménye Buda visszafoglalása volt, már hosszú évekkel előbb végetért ahhoz, hogy a nemzetközi érdeklődésből kifakuljon, és Európának egyébként is alig volt fogalma arról a szívszorító képről, amit a kitakorodó török korrump és embernyúzó basái, bégei, agái, görög adószedői, zsidó uzsorásai, szerb, macedon, bosnyák és albán martalócai 145 évi harcslás, pusztítás, égetés, rabszolgavadászat, mészárlás, zsarolás és a lakosság százezerszámmra történt elhajtása után Nagy Lajos és Má-

tyás Európaszerte irígyelt¹⁾ Magyarországá helyén maguk után hagytak, hiszen erről a képről, a maga háborzongató teljességében akkor még magának a magyarságnak sincs teljes fogalma. Az adatfelvétel a század elején még csak folyik s ennek történettudományi kiértékelése majd csak később fog lassan és fokozatosan megtörténni. Sőt, az országnak egy része, a Temes-vidék, egyelőre még továbbra is török kézen maradt.

A felszabadult több, mint 100.000 négyzetkilométernyi Balkánra züllesztett, elvadult, elhanyagolt, elmocsarasodott, elsivatagosodott, gyéren lakott²⁾, szerb, oláh, török, magyar haramiákkal, kőborló cigánykaravánokkal fertőzött területet Lipót, a magyar király, éppúgy „hódítás jogán szerzett” császári tulajdonnak tekintette és deklarálta, mint ahogyan a felszabadító háború diplomáciai előkészítéseként 1684 március 5-én kötött „Szent Ligának” nevezett övezményben az általa „a magyar korona jogán” visszaigényelt Dalmáciát is Ausztria, nem pedig Magyarország számára kebelezte be.

A kor nagy aszkétája, XI. Ince pápa, aki a pápai udvartartás költségeit (környezetének nagy riadalmára) a legminimálisabbra szállította le olvannyira, hogy maga is kisterjedelmű elődjének használt reverendáit hordta, hogy élete főcélját és egész pápai programjának tengelyét jelentő művére, a török kiűzésére, minél több pénzt fordíthasson, egy három fronton végrehajtandó háború céljaira Szent Ligát hoz össze Lipót, a lengyel király és a velencei köztársaság között. saiat személfves kontribucióján, 400.000 arany dukáton kívül több, mint 10 millió forintot rendel egyházi javakból és bevételekből a háború céljára és keresztes háborút hirdet.

A háborúra összegyűlt haderő nemzetközi, hiszen abban a 32.350 főnyi Habsburg-hadseregen kívül (amelynek magának is vannak magyar és horvát ezredei és legénységének egy része a spanyol, németalföldi és olasz Habsburg-birtokokról való olasz, spanyol és vallonzsoldos), a mintegy 25.000 főnyi lengyel haderő és a velencei hadiflotta mellett a felszabadító háború hírére Thököly Imrének hátat fordító mintegy 16.000 főnyi kuruc haderő, Bajorország 8000 főnyi, Szászország 4700 főnyi³⁾ hadereje, a nevét éppen ezekben az években „Poroszországra” változtató Brandenburg 7000 főnyi hadserege, Svédország részéről 2000 főnyi haderő, pápai tüzérség, egy-egy olasz, spanyol, angol és skót nemesekből álló önkéntes (nem zsoldos) ala-

1) Dante Divina Commedia-jában „boldog Magyarországról” ír vágyódó stanzákat (O beata Ungheria!). A Villani-testvérek 14. sz.-beli krónikája magasztalóan beszél a magyar király hatalmáról. Vasari 1568-ban megjelent munkája (Vite) tele van a 15. sz.-beli Magyarország civilizációs és kulturális színvonalára való utalásokkal éppúgy, mint Bistucci (1421—1498) Neves emberek életrajzai című műve is bámulattal beszél Magyarországról.

2) Hogy csak egyetlen jellemző adatot említsünk, a 10.000 km²-nyi területű Torontál vármegyében, ahol a Mátyás-korabeli adóajztromok 1.700 helységet említenek, a felszabadítás mindössze 27 helységet talált. Magyarország lakosainak száma a 18. század elején feleannyi volt, mint 1490-ben.

3) Költségeik nagy részét Magyarország fedezi.

kulat is részt vett, sőt részt vett benne a barcelonai iparosok egyik céhének 60 tagja is, akik fogadalmat tettek az Izlám elleni harcra.

A felszabadító háborút megvívó mintegy 100.000 főnyi haderőnek több, mint kétharmad része tehát nem Habsburg-haderő volt és több, mint 60.000 ember általában sem volt német, mivel pedig a háború céljaira adott nagyszögű pápai hozzájáruláson kívül, a magyar királyi kancellária egykorú becslése szerint, a háború első kilenc éve alatt a magyar nemzet 30 millió forintot izzadt ki hadiadóban a felszabadítás költségeire, sőt a súlyos hadiadó fizetésére a 13 évig tartó háború után is még évekig kényszerítették, a felszabadítás, mint pénzügyi teljesítmény sem Habsburg-teljesítmény volt.

Hiába állt azonban a felszabadítás műve mögött XI. Ince aszkéta alakja és hiába volt a felszabadult terület nyolc évszázados magyar birtok, a pápa teljesítménye éppúgy homályban maradt⁴⁾, mint a háború roppant költségeinek sokkal több, mint felét viselő magyarság súlyos pénz- és véráldozata, amely a török elleni 145 éves szakadatlan küzdelemben belerokkant népet most a felszabadítás terheivel elmondhatatlan nyomorba taszította⁵⁾, a felszabadító háború erkölcsi, politikai és katonai érdemeit éppúgy, mint annak anyagi eredményeit a Habsburg-ház sajátította ki, a katonai teljesítménynek minden fénye pedig a császári haderőre esett a német világban éppúgy, mint attól nyugatra mindenfelé⁶⁾.

Arról, hogy a császári haderő egy jó része — a kilencvenes évek második felétől kezdve túlnyomó része — fosztogató, kegyetlenkedő, asszonyokkal erőszakoskodó, fegyelmezetlen és tolvaj csőcselék volt, amely az egykorú források egybehangzó állítása szerint rosszabb volt, mint a török, külföldön senki sem beszélt, de arról sem, hogy a német ezredek rohamoszlopja élére általában mindig 50—100 magyar hajdút állítottak elpusztulni. Lotharingiai Károly, Bádeni Lajos, Savoyai Jenő, Carafa, Caprara, Dünwald, Crov, Stahremberg, Veterani és egyéb külföldi seregvezérek és tábornokok mellett a császári tájékoztatáson alapuló európai közvélemény még ma sem tud

4) XI. Ince pápa tiszteletreméltó alakja csak a Habsburg-uralom megszűnte óta kezd elfoglalni méltó helyét a magyar történetírásban és a magyar szívekben egyaránt.

5) A felszabadító hadsereg eltartására kirótt 141.000 norcióból a hadi pusztításoktól sújtott Magyarország 1685-ben pl. 96.000 porciót, 1686-ban 82.000 porciót fizet. A pusztításoktól mentes, jólétben élő többi Habsburg-országok csak a fennmaradó részt fizetik. Egy emberporciót 4—6, egy lóporciót 3—5 forintba számítva havonta (egy katonára, illetve egy ló egyhavi eltartása egy porció), a 141.000 porciót évente mintegy 8 és fél millió forintot jelentett. Mivel ennek átlag 60 százalékát Magyarországnak kellett fedezni a bányák és egyéb direkt kincstári jövedelmek összege évente mintegy egy millió forintot tett ki, a háború pusztításaitól és az állandóan az országban tartózkodó hadsereg fosztogatásaitól elszegényedett lakosságnak a rendes adón kívül évi 3—4 millió forintnyi hadiadó szörnyű terhét kellett viselnie és az adóvégrehajtás, az „executio” katonai úton és borzalmas kegyetlenséggel történt.

6) Dr. Braubach bonni professzor néhány évvel ezelőtt publikált Savoyai-könyvében magyar katonai és polgári teljesítményekről nem is tud, mintha Magyarország csak nézője lett volna a felszabadító háborúnak.

szinte semmit a magyar tábornokok és ezredparancsnokok hosszú és ragyogó soráról. Gróf Pálffy Károly János, gróf Serényi János, gróf Csáky László, Koháry István tábornokok, gróf Eszterházy János főkapitány, gróf Erdődy György, Barkóczy Ferenc, Petneházy Dávid, Bottyán János, Fiáth János és más magyar brigadérosok és kapitányok szerepéről, tetteiről és érdemeiről a császári hadvezetőség éppúgy nem beszél, mint ahogy teljesen hatástalanok maradnak Eszterházy Pál nádor keserű beadványai is, amelyek szerint a porció olyan éhhalált okoz, hogy a nép gyermekeit, feleségeit, serdülő leányait eladja az idegen katonáknak, amiből végtelen fürtelem származik, sokan lemészárolják családjukat, azután öngyilkosok lesznek, ezrek és ezrek kibujdosnak az országból. A nádor jelentései szerint Magyarország száz év alatt nem fizetett annyit a töröknek, mint két esztendő alatt a császár külföldi katonaságának, mert a három évszázada vérző Magyarország több porció fizetésére van kötelezve, mint az érintetlen ausztriai és cseh területek rendezett viszonyok között élő lakossága s ha ez így megy tovább „mi haszna lesz annak, ha Fölséged egyedül erdők és elhagyott hegyek fölött fog uralkodni“?

A felszabadítás teljesítményének a fentiekben nagyjából felvázolt magyar osztályrészével szemben a felszabadult területekről a török hódoltság idején Erdélybe és a Felvidékre elmenekült földesúri családok nagyrészenek birtokjogát a császári „neoaquistica commissiók“ éppúgy nem ismerik el, mint ahogyan a felszabadult uratlan területekre azonnal meginduló magyar parasztok települési kísérleteit is erőszakkal akadályozza meg a katonai közigazgatás. Magyar paraszti telepéseknek egy a Maroson tilalom ellenére is átkelő nagyobb csoportjára a császári hadvezetőség lövettet.

A saját országuk saját pénzüikkel és saját vérüikkel felszabadított területeiről kitiltott magyarok helyett a Lipót-féle telepítési politika a Balkánról behívott szerbekkel és a birodalom különböző részeiből hozott német telepésekkel igyekezett benépesíteni a legjobb, legtermékenyebb területeket, amelyeknek tisztántúli részeit a katonai kormányzó magyar hivatali nevével (bán) németül Banatnak, magyarul Bánságnak, Duna-Tisza-közi részét pedig Bácskának kezdték nevezni.

Így került be a felszabadított területekre a török kitakarodása után visszamaradt idegen csőcseléken, meg a szabadon és rendszertelenül vagy kisebb akciók eredményeként beszivárgott szerbek ezrein kívül (akikre nem lövettet a császári kormányzat), Csernojo-vics Arzén ipeki patriárka-érsek nagyarányú telepítési akciója során körülbelül 38.000 szerb család, mintegy 200.000 lélek, akiknek szabad nyelvhasználatot, teljes vallásszabadságot (sokkal nagyobb, mint a magyar protestánsoknak volt ebben az időben), önkormányzatot és számtalan egyéb kedvezményt biztosít a császári kormány, kivonva őket nemcsak a lakóhelyük szerint illetékes magyar közigaz-

gatás hatásköre alól'), hanem sok tekintetben a magyar kormány-
székek illetékessége alól is. A Délvidék 220 évvel később bekövet-
kezett versaillesi elvesztésének történelmi folyamata ekkor és ezzel
kezdődik meg, de ekkor és ezzel kezdődött meg a Habsburg-biroda-
lom későbbi szétrombolásának történelmi folyamata is, amelyet
Európa legönzőbb és legvéresebb kezű uralkodóháza a szlávság dél-
delgetésével és az ő szemükben mindig ellenszenves magyarság el-
leni következetes és állandó kijátszásával két évszázadon keresztül
maga készít elő.

Ugyanennek a magyarságot felhígítani akaró telepítési politi-
kának eredményeképpen kerültek Magyarországra az általánossá
vált gyűjtőnévvel „sváboknak“ nevezett német tömegek is, előbb
a városokba és a török által kevésbé elpusztított dunántúli, pest-
környéki, hevesi, szatmári területekre, részben mint kézművesek,
részben mint ausztriai és morvaországi földesuraikat otthagyó job-
bágycsoportok (s természetesen ezekre sem lövetett a katonai kor-
mányzat), majd később — III. Károly és Mária Terézia alatt a Bán-
ság és a Bácska lakatlan vidékeire, eleinte — úgy mint Ausztrália
első telepesei is — mint deportáltak, katonai kényszer és felügyelet
alatt, majd később, szervezett kormányakciók eredményeképpen,
mint hatóságilag támogatott telepések.

A felszabadító háború végével szélnek eresztett magyar vitézek,
a hajdu kötelékek katonái, a feleslegessé vált várak hadi személy-
zete és Thököly kurucezredeinek legénysége tízezrével csatangol,
helyet nem találva, de ezeknek nincs föld, nincs kedvezmény, nincs
privilegium. Schlick Lipót tábornok 44.000 forintért megkapja Hód-
mezővásárhelyt egész óriási, több százezerholdas határával, az övé
lesz Csongrád is 19 környező faluval együtt, Salm Károly megkapja
Hatvant s egész vidékét, nagy birtokokat kap Kollonics, Carafa,
Savojai Jenő és más nagyurak, de se szeri se száma az ezeknél a
latifundiumoknál kisebb magyar birtokokkal megadományozott vagy
„gazdátlan“, neoacquistica területeket, holdanként pár garasával
összevásárló császári tiszteknek, altiszteknek, közigazgatási tiszt-
viselőknak, hadseregszállítóknak, üzéreknak, „telepítőknak“. A Fes-
tetich, Grassalkovics, Pallavicini, Odescalchi, Keglevics, Waldeck,
Bissingen, Baldacci, Seckendorf, Sina, Harrucker és számtalan más
jövevény vagyona, a német, rác, görög, cseh, horvát közvetítők, mar-
hacsiszárók, földspekulánsok százainak nagy vagyonai mind a 18.
század első feléből származnak, és innen nőnek ki a gazdag „sváb“
községek is. A kitűnő földek, a Habsburg kormányzat támogatása
és a szabad, egyéni birtoklás olyan előnyöket jelentettek a nyomó-
rúságos jobbágyfalvakból csak majd később, 1848 utá n kibonta-
kozó magyar községekkel szemben az idegen telepések községei szá-

7) Bárhol letelepedhetnek „in comitatu non de comitatu“, vagyis „területenkívül-
iséget“ élveznek, a megye nem parancsol nekik, éppúgy, mint a „sváboknak“
sem.

mára, amit a magyar parasztság az 20. század derekáig sem képes behozni. A Lipót-féle kormányzat még a Jászkunságot is elzalogosítja jobbagyul adva népét a Német Lovagrendnek 500.000 forintért 1702-ben.

A Lipót-féle kormányzat magyarellenessé tendenciája azonban nemcsak a telepítési és birtokpolitikában, hanem a közigazgatásban is érvényesült.

A felszabadító háború alatt és után egyre elviselhetetlenebbé váló idegen katonai uralom olyan szemtelen és brutális magatartást engedett meg magának és olyan rablás folyt a legfelsőbb régióktól a legalsóbbakig, amik előtt megrendülten áll a korszak tanulmányozója s amiknek mását még az afrikai és ázsiai kolonizátorok ember-telenségeiben sem lehet megtalálni.

Nemcsak a pozsonyi várparancsnok, Cobb Farkas vagy az eperjesi várparancsnok, Carafa Antal, vagy a szatmári várparancsnok, Strassoldo és más magasrangú személyek által elkövetett és a magyar nemzeti emlékezet számára elfelejtjethetetlen galádságok és szörnyűségek égbekiáltó halmazatáról van itt szó⁸⁾. Itt szó van általában az egész császári tisztikarról és a császári haderőt jelentő egész csőcselétről⁹⁾ és szó van az egész rendszerről és annak kollektív attitűdjéről az állatnál alig többre becsült magyarsággal szemben.

A komplexum, amely a Habsburg-ház és a birodalom történetének legszégységteljesebb lapjait jelenti, azzal kezdődik, hogy a császári hadsereg nem valami nemzeti haderő, hanem Európa minden tájáról összeverődött német, olasz, spanyol, dalmát, vallon munkakerülőkből és csavargókból összeállított zsoldos hadsereg és a mindenre kapható és semmitől vissza nem riadó sötét és mohó gazfickók ezen császári gyülekezete állandóan az országban tartózkodik, tehát a 6—7 hónapig tartó téli és tavaszi harcszünetek idején is „téli szálláson“, kaszárnyák nemlétében kényszerintézkedések útján a védtelen és fegyvertelen polgári lakosság házaiba beszállásolva. Ezek előtt a vad zsoldosok előtt nem szent a magántulajdon, a hit-

8) Kollonics Lipót adatokat és bizonyítékokat gyűjt Carafa Antal ellen, akit véres galádságaiért bíróság elé akarna állíttatni és kivégeztetni. Carafának azonban összeköttetései révén sikerül ezt megakadályozni, noha olyan mérvű ellene a felháborodás, hogy Bécsben építettett palotájának homlokzatára egy éjjel azt mázólták fel, hogy „Ex lacrimis Hungarorum“ (A magyarok könnyeiből) és nagy botrány lett belőle.

9) A 90-es évek második felében a császári haderő tisztcségsébb, fegyelmezettebb elit-kötélkei részint ausztriai és csehországi garnizonokba helyezik át, részint pedig a némi fegyelmet tartó Savoyai Jenővel együtt a XIV. Lajos elleni háború olaszországi és nyugati hadszínterein foglalkoztatják. Magyarországon elenyésző kivétellel válogatás nélkül verbuvált csőcselékkel feltöltött keretek maradnak, amelyeket meghozza az örökre pénzszavarral küzdő császári kincstár nagyon rosszul és rendetlenül fizet. Egész csapattekercsek élnek hónapokig raholt ellátmányon, mert még a kiutalt zsoldot is [pénzt, kockasót, posztót (innen a mondás, hogy „se pénz, se posztó“)] ellopiják a korrupt gazdasági tisztek, akik ugyanolyan szemétkemberek, mint a legénység. Mivel a kincstár ügyszól-ván állandóan hátrálékban van a zsolddal, fegyelmet is képtelen tartani, azonfelül, hogy ezeket a zsákmányért katonáskodó gazfickókat fegyelmezni általában is nehéz.

vesi ágy és a lányok szüzessége és nincs hatóság, törvény és karhatalom, amely tetteiket megtorolná. A kor zsoldos-hadviselése amúgyis brutális, a fosztogatás a háborúzás fogalmának integráns része és a Magyarországon adott esetben az egész vállalkozás technikai megszervezése csapnivaló. Az ország népe százszorannyit szenved a harcszünetek idején, mint a harcok alatt. A polgári közigazgatás, a megyék, a kormányzések és a nádor minden panasza, minden tiltakozása, kérése, könyörgése hiábavaló, nemcsak azért, mert Lipótot és kormányát a magyar nép égbekiáltó nyomorúsága nem érdekli, hanem azért is, mert saját fegyelmezetlen zsebrák-hadával szemben, amely sem szolgáltatilag, sem gazdaságilag ellátva nincs, maga a kormány is tehetetlen.

Hogy az ország mit szenved a felszabadító háború kezdetétől a Rákóczi-szabadságharc kirobbanásáig, azt a 20. század magyarjainak még az orosz „felszabadításhoz” hozzáadódott ítélőereje sem képes elképzelni és adatszerű és összefoglaló képet adni erről egy ilyen kis publikációban lehetetlen. Ehelyett egy, a magyarság irányában elfogultsággal igazán nem vádolható császári tisztnek, a Magyarországon szolgáló Flämitzer Miklós hadbírónak felhivatalos megbízásra készült egykorú munkájából idézzük az alábbiakat¹⁰⁾:

„Magyarország tele van a német katonaság szörnyű zsarolásával, telhetetlen exactioival, teljes önkénybe menő arcátlanságával, embertelen összeütközésekkel, úgy, hogy ily erőszakosságok és barbár könyörtelenségek leírásával könyveket lehetne megtölteni. Nem allegorice, vagy példázatként, de a valóságban is odajutott a magyarság a német katonaság elnyomása alatt, ahova Tacitus szerint a friszek: előbb ökreiket, azután földjeiket s végül feleségük és gyermekeik testét kénytelenek eladni barbár rabszolgaságba; — hogy magukat a német rabságból kiválthassák, gyermekeiket a törököknek adják el s a német katona kérdi, honnan a pénz, mert hiszen a kegyetlen töröknél is kegyetlenebb. A főparancsnokok maguk is a leggonoszabb kihágásokra adnak katonáiknak botrányos példát: a legkisebb csapat vezetője is állását aranybányának tartja, tőkét gyűjt és az alattvalók véres verejtékéből mérhetetlen fényűzésben él.” Minden őrség tisztje külön vámhelyet állít fel — közli Flämitzer — útleveleket ad ki s követel, jurisdictiót gyakorol, vassbaver, botoz, elképzelhetetlen kegyetlenségeket követ el, mintha a magyarok háborúban elfogott rabszolgák volnának; a fiskus jogait, a regálékát ezek a „katona urak” bitorolják, confiscálnak, birtokokat elvonnak nem törődve királyi amnesztiával, sőt halálesetek alkalmával a királyi jog ürügye alatt egyenes leszármazótól is elveszik jogos birtokát.”

A katonai „közigazgatásban”, különösen a felszabadult területeken uralkodó tökéletes zűrzavar, fejtelenség, törvénytelenység és

10) Hóman-Szekfü Magyar Történet IV. köt. 248—249 lapok. A szövszerinti idézet Szekfü Gyula fordítása az eredeti német forrásból. A megdöbbenő magyar források száma tengernyi.

teljes kormányzati csőd megszüntetésére a magyarbarátsággal egyáltalán nem vádolható Kollonics Lipót érsekkel készített Lipót kormánya egy tervezetet. Kollonics „Einrichtungswerk“-je, amely, ha nem is gyűlölködő — amint ez Kollonicsról a magyar köztudatban ma is el van terjedve — de határozottan abszolutizmust hirdető, germanizálni akaró és az önálló magyar állam eszméjével szemben barátságtalan alkotás, csak írott papiros maradt, mint írott papiros azonban, éppen szerzőjénél fogva, megrettentő vádirat Lipót kora ellen. Kollonics súlyos szavakkal kárhoztatja a magyarsággal szemben elkövetett katonai excesszusokat és a magyarsággal szemben alkalmazott egész kormánypolitikát. Kollonics kívánja a Magyarországra kivetett adóösszeg sürgős leszállítását a felére, mert — mint írja — az adókövetelés az ország kapacitását annyira túlhaladja, hogy két ezred kizárólag az adóbehajtással van foglalkoztatva. Ugyancsak ő kéri, hogy az adóbehajtást helyezték vissza a vármegyék kezébe, amelyek azt sokkal emberségesebben és becsületesebben látnák el, mint a katonák, mert Magyarországot, „mint valami ellenséges országot“ a katonaság kényére bízva minden szabály és rend nélkül, a legnagyobb konfúzióban zsákmányolják ki, annyira, hogy „lakói, egyháziak, nemesek, polgárok, parasztok, napenként halálukat látva maguk előtt, remény és félelem között várják, hogy mikor lesz vége nyomoruknak“. A katonai végrehajtás a legrosszabb eszköz — írja Kollonics —, mert a jobbágy tudja, hogy a katonák mindenét elveszik, házából kiűzik és hiába sír, jajgat, nyomorékká verik, ennek következtében előre megszökik az executio elől. Kollonics mondja el, hogy „a legutóbb is, Komárom és Fejérvár között öt falu futott az erdőkre a katonai executio hírére, kilenc gyermek az úton maradt megfagyva és valószínű, hogy mind az öt falu népét hasonló sors érte“. Kollonics „Einrichtungswerkje“ mutat be elképesztő részleteket a csalás, sikkasztás, zsarolás számtalan módjáról, amellyel a katonai biztosok és az exekuciók a magyarok pénzét elveszik és elszámolás nélkül maguknak tartják meg. Ő mondja, hogy az udvari kamara magyar bevétele az utóbbi öt évben 2,600.000 forint volt, holott Magyarország legalább 10, de egyesek becslése szerint 20 milliót fizetett a behajtó közegeknek. Az egyik vármegyében a kivetett kontingensen felül 1800 porcióval (mintegy 110.000 forint) hajtott be többet a hadbiztos, a másikban az egész megyei tisztikart lecsukatta, mert tiltakozni mertek. Súlyos visszaéléseket követnek el a természetbeliek beszédénél, a bor akóját pl. másfél forintba számítják be s maguk ugyanazt a bort 8—9 forintért adják el, a különbözetet megtartván maguknak. A rekvirálási nyugtákat utóbb a falubíráktól ütlegekkel visszaveszik, stb., stb. s „mindez arra a kétségbeesett gondolatra viszi a jobbágy-ságot, hogy hiszen a török járomban jobb dolga volt“.

Íme, két hátborzongató fénykép, amely nem magyar forrásokból, hanem egy császári tiszttől és magától Kollonics Lipóttól származik, akik közül az egyik német, a másik császárpárti horvát.

Az elviselhetetlen terhek, megalázások, kínzások, dúlások, ütle-
gelések, égetések, katonai exekuciók elől menekülők erdőkben, ingo-
ványokban, pusztákban bujdosnak bandákba verődve. Kísérőjük a
részeg katonák alatt sikoltozó feleségük, vagy leitatott és meztelenre
vetkőztetett leányuk elgyötört képe. Miután gyerekeiket rabszolgá-
kul kellett eladniok, nyomorúságos motyójukat elvették, viskójukat
porráégették az imádságos császár haramiái, ezeknek az embereknek
a pusztában életükön és a testüket alig takaró rongyokon kívül nincs
semmijük. Ezek nem tartoznak senkihez s hozzájuk sem tartozik
senki. Ezek elvesztették mindent, otthont, hazát, még az Isten léte-
zésébe vetett hitüket is. Kiegyezett életű, keserűszívű, kérgeslelkű em-
beri lények ezek, akiket a német elleni hideg és keserű gyűlölet
tölt el, akik erdőkben, sziklák alatt, barlangokban, földbeásott ver-
mekben éhezve, dideregve, rabolva, gyilkolva, bujkálva csak egyre
vágynak, a visszafizetésre és csak egyre várnak, az alkalomra.

Számuk, szenvedésük, keserűségük évről-évre nő. Legtöbben
rongyos parasztok, de sokan közülük Thököly Imre egykori katonái,
akiket a felszabadító háború után szélnek eresztettek. Ez a sivár
és rongyos és láthatatlan és hallgató és keserű és életunt tömeg
évről-évre semmit nem csinál, csak vár, vár és vár valakire.

Ez az elnagyoltan s hiányosan felvázolt meddő és boldogtalan
magyar valóság a történeti háttér, amelynek mélyéről kirobbannak
a zborói kiáltvány komor mondatai:

„Recrudescent inclytæ gentis Hungaræ vulnera...”

„Újra felszakadtak a derék magyar nemzet sebei...”

Ha minden elmarad,
Isten el nem marad,
Reá bízom magamat,
Reá bízom magamat..

Balassa Bálint

Talán nincs a világtörténetnek még egy olyan szabadsághőse, aki nem akart annyira az lenni, mint az egyik legnagyobb magyar történész által „szemérmetes“-nek nevezett Rákóczi Ferenc, de olyan balkezes és rosszhiszemű kormányzati politika sincs még egy a történelemben, amely annyira megtett minden elképzelhetőt arra, hogy egy békés, csendes és loyális gondolkodású embert lázadásba hajszoljon bele, mint ezt I. Lápót kormányzata Rákóczi Ferencsel megtette. Európa leggazdagabb arisztokrátiája 24 éves volt és fiatal házas, amikor minden szándéka és igyekezete ellenére a politizálás területére hajszolták a körülmények.

Ha az ember végigkíséri a fiatal Rákóczi sorsának alakulását születésétől első forradalmi kiáltványáig, minden lépten-nyomon abba a magyarsággal szemben megcsontosodott rosszhiszemű fennhéjzásba botlik bele, amely az európai történet külföldiek szemében is legellenszenvesebb uralkodócsaládjának Magyarországgal szembeni viszonyát kezdettől végig jellemezte¹⁾ és amely olyan feszült lelkiállapotot állandósított a nemzet és uralkodóháza között közel négy évszázadon át szinte szakadatlanul, amihez csak az ír nép helyzete hasonlítható és aminek fenntartását a Habsburg-család számára kizárólag csak az a nyomorúság tette lehetővé, amibe a magyarság a törökkel a hátában került. Az ottomán imperializmus szorongató esetlegessége nélkül a kicsi Habsburg-Ausztria szuperioritásának perverz történelmi ténye a nagy Magyarországgal szemben soha létre nem jött — mint ahogy ez a középkor hat évszázada

1) A 27 Habsburg-uralkodóból mindössze 4 van olyan, akit a törvény és alkotmány flagráns és sorozatos megsértéséért a véres atrocitások miatt ne lehetett volna jogosan bíróság elé állítani.

során egyszerűen képtelenség volt — a Habsburgok a török nélkül már századokkal előbb a Stuartok, a Bourbonok, a Romanovok sorsára jutottak volna Magyarországon olyan uralkodási stílus mellett, amely őket 1527-től 1867-ig jellemezte. Nemzetünk 16., 17., 18. és 19. századi történetének globális mérlegét megvonva, a török imperializmus magyarországi viszonylatban sokkal nagyobb és több politikai hasznot hajtott a Habsburg-családnak és sokkal nagyobb pénzügyi hasznot hozott Ausztriának, mint a török szultánoknak és Törökországnak, arról nem is beszélve, hogy a magyar történelmi közhellyé vált megállapítással szemben, a magyar nemzeti jövő gerincét nem a mohácsi csatavesztés törte ketté — amelyet egyébként is az akkori magyar katonai kapacitásnak mindössze egyharmadával vívott egy tehetségtelen és meggondolatlan fiatal király — hanem határozottan és feltétlenül Magyarország 1527-ben végrehajtott kettészakítása, ez pedig nem török és nem magyar tett, hanem par excellence Habsburg-munka volt.

Az V. Károly ellen szervezkedő akkori világban Magyarországnak minden külpolitikai esélye meg lett volna ahhoz, hogy a törökkel, ha kénytelen-kelletlen is, és a későbbieknél összehasonlíthatatlanul kisebb áldozatok árán, az ottomán-dagály idejére kiegyezzek — s ez a dagály igazában csak két emberöltőn át tartott, utána stagnált — mint ahogy Erdély végeredményében kiegyezett s aránylag kis veszteségekkel Erdély népe és civilizációja megmaradt, sőt az ottomán dagály stagnálásától kezdve a Báthoriak és Bethlenek komoly európai tényezőjévé is képes volt emelkedni, míg aztán a felszabadító háború után a Habsburgok tönkre nem tették azt is.

A törökkel nem a magyarságnak, hanem — a német-római birodalom és saját családi tartományaik érdekében — a Habsburgoknak volt lehetetlen kiegyezniük és így vált Magyarország 160 esztendőre csatárré s a végén pusztasággá egy ötödére zsugorodott és fellazult nemzettel, amelyet leenyengült állapotában még gőgösen le is néztek a kimerült és vergődő nemzetest idegen parazitái. „Védőbástya”-szerepünket idegen érdekek forszírozták és ezt Buda 1541-ben történt eleste után is folytatni, történelmünk végzetes baklövése volt²⁾.

Történelmünknek minden eddigi interpretációjából hiányzik annak a ténynek határozott és hangsúlyozott megállapítása, hogy Ausztriai Ferdinánd obskurus és hazárd „királyválasztási” puccsa idején a magyar királyság területe néhány déli határvár leszámításával intéger volt és a török megszállástól intéger maradt még

2) „Nyugat védelmével” nincs mit dicsekedni, legfőbb ideje volna már, ha megrendült és kiábrándult nemzedékünk felhagyna ezzel. „Nyugat védelme”, mint „történelmi érdeim”, őseink kétes értékű talmi aranya csupán, amellyel otthon elbolondított gyerekek módjára játszadoztunk, de amelyért a külföld nem adott soha semmit, sem 1711-ben, sem 1849-ben, sem Versaillesben, sem Jaltában, sem Budapest véres és tépett utcáin 1956-ban és történettudományunknak sürgősen meg kellene kezdenie azoknak az ősöknek az ártértekelését, akik a „nyugatért” feláldozták tulajdon utódaik boldogságát és nemzeti biztonságát hetediziglen.

másfél évtizedig, János király haláláig, 1541-ig. Hogy az ország egy külpolitikailag rendkívül veszélyes korban ketté, sőt másfél évtizeddel később háromfelé szakadt, hogy Szapolyai János, a nemzet akaratából törvényesen megválasztott és alkotmányjogilag kifogástalanul megkoronázott magyar király, akármennyire is nem bizonyult a nála sokkal kérdésesebb formában trónra került Hunyadi Mátyás méltó párjának az adott rendkívül súlyos pillanatnyi helyzetben egy Mohács után, kénytelen volt külföldi támogatást keresni egy az országba betörő trónigénylő ellen, és hogy ezt a külföldi támogatást a török szultánban találta meg, annak egyesgyedül és kizárólag a törvényes és koronás magyar király ellenében, német katonai fedezet alatt, a német határ mellett, Pozsonyban a királyválasztásra nem is jogosult pozsonyi városi magisztrátus, néhány tucatnyi pozsonymegyei nemes, három megvásárolt főúr és egy megvásárolt főpap által „megválasztott”³⁾ és a következő évben a szó szoros értelmében „fütől-fától” összekérencselt kölcsönökön fogadott 10.000 főnyi idegen zsoldossal Magyarországra betörő Spanyol-Habsburg condottieri, Ferdinand D'Austria volt az oka, aki az érdekében kifejtett akkori politikai kortespropaganda állításával ellentétben Magyarországot nemhogy a töröktől megvédeni, hanem birtokba venni sem volt képes az északnyugati részek kivételével és ennek következtében szakadt az háromfelé, mégpedig olyan alaposan, hogy 160 esztendőn keresztül úgy is maradt. A soha nem porladó kezű Király pompás középkori birodalma Erdélyi Fejedelemségre, Török Hódoltságra és Habsburg-Magyarországra esik szét, és a „magyar király” címét viselő egymásután következő kilenc Habsburgnak, akik még csak nem is juthatnak 200 kilométernél közelebb a „fővárosukhoz” másfél századon át, csupán a Felvidék egy része és egy keskeny nyugati perem marad, a legkisebb darab a három között.

3) Szekfi Gyula határozottan kifogásolandó, elfogult. Szapolyai megválasztásával szemben ingerült, gúnyolódó, a Ferdinánd-uccesot mindenképpen igazolni látnak előadása szerint is (Hóman—Szekfi Magyar Történet III. köt. 13—20 lapok) Szapolyait a Mohácsnál csaknem teljes egységében elesett kormány és az országból a királyi kincsekkel együtt Ausztriába menekült királyné (Habsburg Mária) nemlétében Várdai Pál egri érsek által Tokajba összehívott 6.000 főnyi országgyűlés október 14-én jelöli, a királyválasztó országgyűlés mindkét háza Székesfehérvárról november 9-én egyhangúlag megválasztja és a mohácsi csatában elesett esztergomi érsek helyett Podmaniczky István nyitrai püspök másnap megkoronázza az ősi szertartások szerint. A papant nagyszámú köznevelésen kívül, Báthori István nádor, Thurzó Elek, Frangepán Kristóf és a fiatal Nádasdy Tamás kivételével jelen van az egész életbenmaradt főnemesség, Erdődy Simon zágrábi és Szalaházy Tamás veszprémi püspökökén kívül az egész életben maradt főpapság is. — Ferdinándot ezzel szemben a német nyelvességgel körülvett Pozsonyban a megvesztegetett nádor, három megvesztegetett főúr (Thurzó Elek, Batthiányi Ferenc és Taby János) valamint a szomszéd falvakból begyűlekezett „Szekfi szerint is „csokoly számú” köznevelés „választja meg” a törvényes király ellenében december 16-án, mint az ország „természetes urát”, aki fejedelmektől, városoktól, egyházaktól, bankároktól Magyarországból ígért koncessziók ellenében kölcsönöket vett fel, zsoldosokat fogadott, a következő év júliusában betört Magyarországra és János király koronázása után csaknem egy teljes évvel, 1527 nov. 3-án, ő is magyar királlyá koronáztatta magát, csak azért, hogy a törvényes király török segítséggel néhány hét múlva visszakergesse Ausztriába és ezzel meginduljon egy 11 évig tartó áldatlan háború, amit a török apránkénti előnyomulásra használ fel.

Az üreszebű Spanyol-Habsburg országszerző kalandjának — aki császári bátyjától ajándékképpen kapta az osztrák örökös tartományokat — az általa szét tépett ország neki jutott roncsain kívül Habsburg szempontból csupán annyi volt az eredménye, hogy rövid budai pütkösi királysága alatt Mátyás király csodálatos palotájában néhány hétig olyan rezidenciában lakott, amilyenben sem azelőtt, sem azután életében, és ezt a magyar nemzetnek megfogyatkozással, pusztulással, elszegényedéssel és a megfogyatkozott, elpusztult és elszegényedett nemzettel szemben a Habsburg utódok részéről elkövetett megalázások, törvényteleniségek, méltatlanságok elszenvedésével és az ezek ellen időről-időre fellángoló kétségbeesett fegyveres tiltakozások századokon át tartó hosszú sorával s végül Trianonnal kellett fizetnie...

A Rákóczi-család a háromfelé szakított, vergődő Magyarország elszomorító tényéből merül fel és nő bele a történelembe.

A család ősrégi. Sokkal régibb, mint a Habsburgok. A honfoglaló 108 nemzetség egyikéből, a Bogát-Radvány nemből származik és a magyar középkor hat évszázadát az allodiális magyar közepnemességi képlet tízezreinek módjára, nyomait nemzedékről-nemzedékre követhetőleg, de minden különösebb feltűnés nélkül, békében gazdálkodva, háborúk idején katonáskodva, országos jelentőség nélkül éli végig a későközépkori századok nagy magyar báróinak és oligarcháinak árnyékában úgy, mint Habsburg szerény kis várának grófjai Tirol nyugati határvidékén.

Történelmi karrierjük a kettős királyválasztásnak, a török terjeszkedésnek és az ország háromfelé szakításának komor háttéréből indul el a család történelmi nagyságát elindító egri várkapitánnyal, Dobó István utódával. Rákóczi Zsigmonddal, aki az 1552-i legendás várvédelem után, a török által „juhakolnak” csúfolt, még a tatárjárás után épített középkori várból hatalmas és korszerű erőddé kiépített Egerből kiinduló merész katonai vállalkozásainak elismerésül⁴⁾ báróságot kap, a család eredeti birtoka mellé még néhány

4) Takáts Sándor (1860—1932) tudós pliarista-történész, a török-kor kiváló kutatója tártá fel Rákóczi Zsigmond számos törökkori „huszárcsinyjelnek” egyikét. A végvárak személyzetét gyalázatos pontatlansággal, vagy éppen sehogy sem fizető kincstár (a magyar adó- és regálébevételeket éppúgy, mint a tekintélyes pápai subsidiumokat és a német birodalmi rendek által évről-évre adott „Türkenhilfe” összekeit a Habsburg-család mindig nagyszámú tagjai — a család történelmi karrierje feltűnő szaporaságán alapult — saját céljakra használták, úgvannya, hogy a telelés után tavasszal meginduló harcokat mindig a török kezdte, mert a végvári katonaság loval kellő takarmányozás híján a telelés alatt annyira leromlottak és elgyengültek, hogy nem egy esetben szekerekre rakva vitték őket a rétre árrilisban és hetekig tartott, míg lovazásra alkalmas kondíciójukat visszanyerték) az egri várszemélyzet ellátmányával is súlyos hátrálékban volt, s miután Rákóczi hosszú hónapokon át hiába instancizált a pénzért, maga vette a kezébe a dolog elintézését, úgy hogy tízenegye válogatott huszárával elrabolta a budai pasa házi bankárját, egy Izsák nevű budai zsidót az Egerből 150 kilométerre levő és természetesen török felségig alá tartozó Budáról, akitől egy igen komoly összeget jelentő váltásdíjat követelt. Mivel akkor éppen „béke” állapot volt, a dologból nagy botrány lett, a budai pasa erőlycs hangú jegezyéket küldött a békeszerződés flagráns megsértése tárgyában Bécsbe, haladéktalanul rektifikációt követelt és erre a

uradalmat és egy várkastályt (Zboró) szerez. Mint katonai nimbusszal övezett, népszerű, nagytekintélyű és gazdag főnemes, szinte tiltakozása ellenére választják meg az erdélyi rendek Bocskay István hirtelen halála után 62 éves korában erdélyi fejedelemmé, amely méltóságról azonban egy év után, a fiatal fejedelemfi, Báthori Gábor javára lemond és utolsó hónapjait Zboró átépítésével, rendbehozásával, megerősítésével és megszépítésével tölti.

Báthori Gábort, a hatalmas Báthori-család utolsó férfitagját, Báthori István erdélyi fejedelem, majd lengyel király unokaöccsét hat évi dicsően uralkodás után Bethlen Gábor váltja fel Erdély fejedelmi székében, akinek a halála után a rendek Rákóczi Zsigmond időközben protestánsná lett fiát és a gazdag, előkelő, nagyműveltségű és izzó magyarságú Lorántffy Zsuzsánnának férjét, Rákóczi Györgyöt választják Erdély fejedelmévé, aki fejedelemsége alatt az akkoriban Németországban dülő Harminczéves Háború Habsburg-ellenes koalíciójához csatlakozva a már amúgy is tekintélyes és a Lorántffy-hozománnyal még nagyobbra nőtt Rákóczi-vagyont, itt-ott egy kis erőszaktól sem riadva vissza, hatalmas birtokkomplexummá növeli.

Ez a mamut-birtok fia, II. Rákóczi György kezén, aki házassága révén, a férfiágon akkor már kihalt roppant vagyonú Báthori-család örökösője, Báthori Zsófia kezével a Báthoriak magyarországi és lengyelországi birtokait kapja meg, országnyi nagyságúvá nő. A Lengyelországban fekvő Makovica hercegség keleti határa a lengyel-magyar országhatár, ennek innenső oldala, a zborói uradalom területe azonban szintén Rákóczi-birtok le egészen a Közép-Tisza vidékéig. Sáros, Szepes, Máramaros, Ung, Ugocsa, Zemplén, Abaúj, Borsod, Heves, Szabolcs, Szatmár, Bihar, Közép-Szolnok területének legnagyobb része Rákóczi-birtok, de vannak öröklött, háramlott vagy hozományba kapott Rákóczi-birtokok Erdélyben, a Felvidéken és a Dunántúlon is. A családnak Magyarországon több, mint 2000 falu van a birtokában, hisz az övék sok kisebb-nagyobb szerzett birtokon kívül az egykori Báthoriak, Szapolyaiak, Lorántffyak, Thurzók, Homonnay-Drugethek, Bethlenek roppant vagyonainak rájuk háramlott legnagyobb brésze is.

mai amerikai politikai magatartásra kísértetiesen emlékeztető bécsi politika rémülten a dolog azonnali és erőyes kivizsgálását kérte meg.

Az Egerbe kiküldött katonai vizsgálóbizottság azonban hiába forgatta fel a várat, az értékes zsidót kéntelen volt a vár többemeletes kazamata-labirintusában megtalálni. Az ügy Isztambulba került, mivel azonban a magas porta egy zsidóért mégsem akart nyílt háborút (elég volt a „nem-hivatalosan” állandóan folyó harc), a budai pasának és a budai zsidó hitközségnek nem maradt más hátra, mint fizetni. Rákóczi Zsigmond megkapta a pénzt, visszalopatta a zsidót, az egri vár és a hozzá tartozó alvátrak személyzete hiánytalanul megkapta elmaradt illetményét, mégpedig aránylag gyorsan és minden további instanciázások nélkül. A fentiekben előadott eset nem alaptalan történelmi anekdóta, hanem forrásainkban megtalálható tény és rendkívül találó fotográfia nemcsak a 16. századvégi magyar állapotokról, hanem II. Rákóczi Ferenc úkanjáról is, aki a család szédületes karrierjét százhusz évvel a kuruc-fejedelem előtt elindította.

Ezt a vagyont örökli II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi trónkövetelő kalandja következtében bekövetkezett korai halála után fia, I. Rákóczi Ferenc, II. Rákóczi Ferenc apja, 15 éves korában, 1660-ban. Az „Erdély Örökös Fejedelme” címet viselő I. Rákóczi Ferenc, Makovica hercege, Sáros-megye örökös főispánja stb. rangjához és vagyonához méltó házasságot köt, amikor elveszi Zrinyi Ilonát, Zrinyi Péter Római Szent Birodalmi Grófnak, Franciaország Pairjének, Horvátország Bánjának, Zrinyi Miklós költő és hadvezér öccsének leányát, aki Zrinyi Miklósnak, a szigetvári hősnak ükunokája volt.

A Zrinyi-család ugyanolyan ősrégi család, mint a Rákócziak, sőt a középkorban vitt országos szereplésüket tekintve, még jelentősebb. A család történelmi nagyságának alapjait, mint a Frankopánokét, vagy magyarosan Frangenánokét, Nagy Károly frank-római császár Adria-vidéki frank grófjainak egyike veti meg, akiknek utódai elhorvátosodva a Subich nevet veszik fel. A tatárjárás idején tanusított hűségükért IV. Béla király Brebir grófjaivá nevezi ki az akkori Subichokat, akiknek unokája, Subich Pál már az egész Adria-vidék ura, egykori hivatali nevén a Tengeremellék Bánja lesz Róbert Károly alatt. Ennek fiát a király kénytelen oligarchikus rakoncátlansága miatt megfosztani méltóságától. apja érdemére való tekintettel azonban mégsem ejti el egészen, hanem elkobzott birtokai helyett Zriny várát és a hozzá tartozó területet adja neki 1322-ben, amely után az utódok már a Zrinyi családnevet viselik, fokozatosan egyéb birtokokra tesznek szert, magas méltóságokat szereznek és gyakran szerepelnek a magyar történelemben a szigetvári hős előtt is. Zrinyi Ilonának apja is, nagybátyja is, nagyapja is horvát bán és ennél fogva magyar zászlósúr.

II. Rákóczi Ferenc ezektől az ősöktől származik.

Rákóczi ősei révén a legnagyobb magyar családokkal van rokoni kapcsolatban. Báthori ősein keresztül a lengyel hercegi családok az atyjafiai. Zrinyi ősein keresztül a horvát, dalmata, olasz és francia arisztokráciához fűzik vérségi kapcsolatok és mikor majd feleségül veszi a Hessen-Rheinfelsi uralkodó herceg feltűnően szép leányát, Saroltát, a nagyszámú német hercegség, nagyhercegség, fejedelemség, őrgrófság fölött uralkodó családok bonyolult szövevényével kerül rokoni kapcsolatba.

Anyanyelve magyar volt és egész hányatott életén keresztül a magyar maradt, anyjától azonban horvátul is tanult kicsi korában, a munkácsi személyzettől és anyja rutén katonáitól a rutén nyelv ragadt rá. a neuhausi jezsuita konviktusban a latinon és a németen kívül ottani cseh diáktársaitól megtanult csehül, lengyelországi tartózkodása idején nem volt nehéz dolog számára lengyelül is megtanulni s mivel neveltetésénél fogva a franciát is elsajátította, franciául is tudott. Apját a magyar ellenreformáció robusztus alakja, „az gallérunk alá pökő német” ellen izzó Pázmány Péter téríti visz-

sza abba az egyházba, amelyből nagyapját a reformáció sodrása vonta el, Lorántffy Zsuzsanna unokája tehát katolikus.

Mérhetetlen vagyonán és előkelő ősein kívül örökölt azonban II. Rákóczi Ferenc mást is.

Apja, mint a Wesselényi-féle összeesküvés egyik gyanúsítottja, Habsburg-börtönben sínylődött sokáig és csak kiterjedt rokonsága és a jezsuita rend befolyása mentette meg nagy ügyel-bajjal a verpadtól. A fogság következményeibe így is fiatalon, 31 éves korában belehalt.

Édesanyja szintén három évet ült a Habsburgok börtönében, ahonnan második férje, Thököly Imre váltotta ki az elfogott Heister generálisért cserébe. Anyai nagyapját, Zrinyi Pétert, Bécsújhelyen fejeztették le a Habsburgok s ezeket a Habsburgokat mindhárom esetben Lipót császár jelentette, akinek közel félévszázados uralkodása alatt több átok szállt a fejére, mint ahány Miatyánkot életében elimádkozott, pedig igen sokat imádkozott.

Dédapja háborút vezetett a Habsburgok ellen, nagybátyja, Montecuccoli császári hadvezér híres riválisa, tisztázatlan körülmények között lett vadászszerencsétlenség áldozata, de vadkanszagatta testen lőtt sebet is találtak. Mindezt Rákóczi Ferenc szintén örökölte.

Őt magát 12 éves korában a Habsburgok tépték el édesanyjától, akit soha többé nem látott életében. Édesapát nem is ismert, hisz az ugyanabban az esztendőben halt meg, mikor ő született. Mostohaapját, akit egyébként is csak ritkán látott életének első nyolc esztendeje alatt, és soha többé nem látott azután, alig ismerte, egyébkén sem szerette, mert az sem szerette őt. Erre Thököly Imrének nem is volt ideje. Apa nélkül nőtt fel tehát, sőt 12 éves korától kezdve teljesen árván, egy csehországi jezsuita-konviktus rideg, pedáns és szigorú kaszányavilágában, anyai gyengédség utáni szomjas vággyal a szívében és mikor tanulmányai befejeztével, nagykorúságát korán elnyerve hazajutott Magyarországra, örömtelen fiatalságára visszatekintve rá kellett jönnie, hogy elmondhatatlan árvaságát is a Habsburgoknak köszönhette, és ez a nyomasztó és szemrehányó tudat, roppant örökségének szintén része volt. Anyja egy-egy lopva érkező törökországi levele, meg a megdöbbenő dolgok, amiket hazájába visszatérve napról-napra tapasztalnia kellett az őt legnagyobb gyanakvással figyeltető bécsi udvar részéről éppúgy, mint a városaiban, váraiban állomásozó, bírtokait és jobbágyait sarcoló császári katonaság részéről is, végül pedig egyre növekvő számú új barátai, köztük elsősorban a szomszédos Ung-vm. örökös főispánja, Bercsényi Miklós részéről kapott felvilágosítások, amelyek megdöbbenő világosságot vetettek összefüggésekre, amiket előzőleg nem látott, elvégezték lelkében a többit.

S ahogy a tizennyolcadik, tizenkilencedik, huszadik éveit taposó fiatalember tudatában teljessé váltak a rangjából, vagyonából, nevéből és kényes és veszélyes helyzetéből folyó politikai összefüggések s az, hogy mindez mire kötelezt őt népével szemben, úgy nőtt

a szorongása. Fiatal házaspár volt, éppen csak hogy belekóstolt az ott-hon melegébe. Csendes és békés alaptermészete csendes és békés élet után vágyott és menekülni szeretett volna az iskolában belé-nevelt lojalitás és felháborító császári tények belső konfliktusa elől. Hosszú ideig megtagadott a politikai kérdésekkel való mindennemű foglalkozást s mikor a lázító tények egyre dörömbölőbben jelentkeztek, megpróbálta magyarországi birtokait valami német hercegségért elcserélni, hogy kimentse magát a keserű és nehéz és feszült magyar atmoszférából és megmeneküljön attól a gyanakvástól, amelynek félelmetes jeleit állandóan tapasztalnia kellett a bécsi kormány részéről és attól a szemrehányástól, attól a várakozástól, attól a sürgéstől, ami minden szemből felé sugárzott és ami számára, különösen, ha nyomorult és rettegő parasztok szemeiben látta, elviselhetetlen volt.

Rákóczi ebben a korban még teljesen érthetetlen és szokatlan szeretetet és részvétet érez a parasztok iránt.

Az idő a tizenhetedik század vége. Európának még százezstendőt kell gyalogolni a francia forradalomig, és az egész kontinenst uraló nemesi, általában származási gondolkodás világrendjében, amikor a francia, vagy spanyol, a német, lengyel, vagy orosz jobbágy sorsa is legfeljebb csak annyival jobb a magyarénál, amennyiben azokat nem zaklatják, sarcolják, ütik, verik, rugdossák idegen szoldos katonák, a jobbágy-élet alacsonyrendűségével és nyomorúságával szemben szánalommal eltelt nagyúr, különös, érthetetlen és ritka jelenség, hiszen a „szociális” szó még teljesen ismeretlen Európa szótárában és aki az „Egalité” szót egy bizonyos hangsúly-lal először le fogja írni, egyelőre csak egy ötéves fiúcska még valahol Franciaországban, aki meg annak majd új társadalombölcseleti értelmezést ad, meg sem született. A jobbágy, ha emberi lény is, a kor gondolatvilágában alig több, mint a többi háziállatok, és a felsőbbrendűség tudata éppolyan szilárd, egyetemes és megátóllértetőző az egyik oldalon, mint az alacsonyrendűség kollektív beismerése és a világnézetté csontosodott alázat a másikon. Mégis, amikor négylovas, üveges batárjában, elől-hátul lovas fullajtárokkal kísérve keresztülutazik egy-egy nyomorúságos jobbágyfalu sárbafulldt világán, a szegényes viskóknak és condrás-bocskoros lakóinak látvány-a mindig összeszorítja Rákóczi szívét, és akármennyire is ez a világ természetes rendje akkoriban, amit nemcsak fent tartanak magátóllértetőzőnek és természetesnek, hanem lent is tudomásulvesz a félénk és fásult rezignáció, benne mindig rosszkezd, nyugtalanság és valami furcsa szégyenkezés támad.

Hogy honnan van benne ez a kényelmetlen belső konfliktus, amit nagyúri barátaiban és általában sehol a nemesi társadalomban, akárhogy figyeli, fürkészi titokban őket, nem tapasztal, nem tudja megmagyarázni és azon a mély vallási alapdiszpozícióján kívül, mely minden apró emberi botlása után a belső szégyenkezés leverő élményeivel tüzdeli tele egyébként nagyon tiszta és „szemérmes” életét

s amely majd életének utolsó éveiben szentágostoni mélységeket és magasságokat fog elérni alázatos és nagylelkű „Confessió“-jának csodálatos lapjain, nincs más lélektani magyarázata Rákóczi Ferenc „szociális“ ösztönzöttségének egy olyan korban, amikor még nemcsak az a szó, hanem ez a fogalom is teljesen ismeretlen.

Viszont a XIV. Lajos Versailleséből az egész Európába szét-sugárzó és a magasabb körökben szinte már-már kötelező frivolság és laza erkölcs korszakában, amikor a vallási doktrinák bomlása már amúgyis fokozódó sebességgel halad a jozafinista unokák „Aufklärizmusa“ felé, egy 18. századeleji gazdag nagyúr vallásossága önmagában véve is furcsa és feltűnő jelenség, amely maga is magyarázatra szorul és ezt a magyarázatot, ennek a szokatlan jelenségnek a gyökerét csak a 12 éves korában anyjától örökre elszakított kisfiú árva lelkének formálódásában képes felfedezni a kutató szem.

Rákóczi Ferenc számára nem ismeretlen az elhagyottság leverő élménye. A jezsuita kolostori iskola rideg, csupa-férfi, minden asszonyi melegséget nélkülöző világában a kis Rákóczi Ferkó anyja után sóvárgásának elkerülhetetlenül rá kellett bukkannia a kolostor egyetlen asszonyára, az Isten anyjának meleg és vigasztaló és emberi komplexumára és a jezsuita iskolában éppen ebben a korban kivirágzó Mária-kongregációk belső életében és szentimentalizmusában a családi fészekből kitépett árva kisfiú sóvárgása az anyát keresi. Rákóczit, akinek ottani életében a kolostor feljegyzései szerint a kollégium Mária-kongregációja nagy szerepet játszik, az anyja után vágy viszi Máriához és ez teszi egész életére vallásossá s talán ez a vallásos alapdiszpozíció párosulván az elhagyatottság felejtethetetlen emlékével és a mostoha sorsúak iránti szájalommal az a porhanyós talaj, amiből az a szociális tartalom kinő, amely Rákóczi háborúját, az előző fegyveres magyar erőfeszítésektől eltérően már nem közjogi és rendi, vagy legalábbis nem csupán közjogi és csupán rendi, hanem szociális és népi megmozdulássá is teszi. Rákóczi hadigépezetét parasztok és nem a nemesi vármegyék hozzák mozgásba. Esze Tamás, az írás-olvasáson túl alig jutott tarpai jobbágy a magyar történelemben az első magasrangú tiszt egy túlnyomóan nemesekből álló hadseregben, amelynek elindulását, mellest a közvélemény az első hónapokban parasztlázadásnak gondolja, s amelyhez a nemesség szélesebb tömegekben csak később csatlakozik.

Hogy hogyan, milyen transzcendens vezetéseken át érzi meg az Istentől-embertől elhagyatott és az úri rend iránt nem sok szeretetet érző bizalmatlan, magános és szomorú jobbágy-lélek, hogy Rákóczi Ferenc a szó legpozitívabb értelmében ragaszkodik hozzájuk, nem lehet megmagyarázni, és nem lehet megérteni. Az a túláradó és forró rajongás azonban, amellyel Rákóczi alakját már a kilencvenes évek kezdete óta, serdülő évei idején is, távollétében is, körülveszi és a nyomorúságos parasztviskók vályogfalait feszegető vágyak mesékbe, dalokba szőtt legendás hőségé magasztosítja, történelmi tény.

Az ország akkori parasztsága. a plebs misera contribuens, melyre a későbbi kor magyarjai nem tud mélységes szánalom nélkül gondolni, egyébként is messiásra vár, és Krisztusuk, Megváltójuk, imádásuk és reménységük a név: Rákóczi.

Pedig néhány tucatnyi munkácsi veteránon, meg a Rákóczi-ház néhány öreg rutén cselédjén kívül elevenen soha senki sem látta és még a kárpátaljai parasztok is, hazatérése után is, legfeljebb csak kisebb-nagyobb útjai, kirándulásai alkalmával, kocsijában, vagy lóháton látják néha-néha keresztülhaladni. A parasztok világában a képet felőle tehát a képzelet formálja ki s ez a képzelet rárakja a naiv rajongás minden vonását. Ő a gyémántcsattos, selyembe-bárszonyba öltözött- aransarkantyús és aranszívű Herceg, a szegényember nagylelkű és melegszívű barátja, védője és megmentője, a szenvedők reménycsillaga, hatalmas urak ivadéka, Munkács hős asszonyának a fia, Rákóczi Ferenc, a Nagyságos Fejedelem.

A török kiűzése után feleslegessé vált végvárak szélnek eresztett és elhelyezkedni nem tudó vitézei, akik kisebb-nagyobb kötelékekben lődörögnek ide-oda az országban, Thököly kuruckorára emlékezve azt számolgatják tábortüzeik mellett, hogy hány éves lehet már, hogy mikor jön már és mikor kezdi meg már ősei példájára a harcot az istenverését jelentő „német“ ellen⁵⁾. A parasztviskók hosszú téli estéinek áporodott és savanyúszagú sötétjében naiv és sóvárgó rutén, magyar, tót, parasztok mesemondásaiban sugárzik fel hófehér paripán ülő aranyruhák, gyémántforgós alakja, akit daliás vitézek ezrei vesznek majd körül, ha jön, és mikor a Vereckei-szoros előtti sziklaterrazon valóban fehér lovon, meggypiros zászlók között, Lengyelországban toborzott néhány száz vitézével majd csakugyan megjelenik, a hírére lélekszakadva összefutott néhány száz paraszt számára ez valóban a tündérmesék valóraválását jelenti és mikor majd a szabadságharc elindulása után egy időre a katonai helyzet következtében Lengyelországba kell átmenetileg távoznia, útja mentén, az útvonalát környező dombok tetején térdreest emberek összetett kezekkel rimánkodva kiabálnak távozó kocsija után, hogy ne hagyja el őket, mert ő a számukra az egyetlen és utolsó reménység.

Hogy ki volt Rákóczi Ferenc az együgyű, írástudatlan és kétségbeesett szegény nép akkori nemzedékének szemében, azt a maga fantasztikus valóságában kétszázötven évvel később érzékeltetni varázstollra volna szükség, hiszen még azt a viszonyt megrajzolni sem volna egyszerű feladat, amelyben a Rákóczi-név fiatal viselője a tanult, aránylag sokkal jobb helyzetben levő és hozzá közelebb álló nemességgel szemben volt. pedig ennek megrajzolásához sok nemesi család levelesládája ad bőséges támasztékot.

5) Abban, hogy a magyar köztudat az igen vegyes császári haderőt „németnek“ általánosította, volt némi igazságtalanság. A zöm azonban német volt.

A nemesség felháborodása és elkeseredése — amellet, hogy nem volt olyan általános és egyöntetű, mint a jobbágyoké — a katonai parancsnokok erőszakos, fennhéjázó, lenéző magatartásának és a gyakori esetben a nemesi házakat sem kímélő katonai atrocitások eseteinek reakcióin felül lényegében közjogi és politikai jellegű volt, és hiányzott belőle a közvetlen megsemmisüléstől való páni félelemnek, az éhség fizikai gyötrelmének és a mások kényének-kedvének való teljes kiszolgáltatottság lesújtó élményének sodrása. De hiányzott belőle a naiv paraszti lélek félistenné magasztosult Rákócziának szuggesztiója is. A Rákóczi-tisztelet itt már megszűnik, minél nyugatabbra lakó nemesekről van szó, annál inkább. A dunántúliak békét akarnak a 160 évi háborúskodás után, a protestánsokban gyanakvást kelt Rákóczi „jezsuita nevelése“, az erdélyiek politikai attitűdjének alapvonását az izoláció törekvése adja. A százötvenéves önállóság az erdélyi lélekben elvégezte a maga munkáját és a gonddal és nehézségekkel küszködő rokkant magyar organizmus kétes és bizonytalan jövőjéhez Erdély nemigen hajlandó hozzákötni a magáét, arról nem is beszélve, hogy az erdélyiek Magyarországot le is nézik, „mert onnan még semmi jó nem származott“.

A nemesség állásfoglalását, különösen eleinte, befolyásolják a Rákóczi-szándék „népi“ vonásai is. A gyorsan mozgásba jövő paraszti aktivitással szemben a nemességben aggodalom támad és ezzel még a szabadságharc előkészítésében igen tevékeny szerepet játszó gróf Bercsényi Miklós zempléni főispán is hoz rendszabályokat, sőt, Rákóczi elsőnek megalakuló és túlnyomórészt parasztokból álló katonai alakulatait Dolha mellett nem császári katonaság, hanem gróf Károlyi Sándor szatmári főispán banderialis nemesi hadakkal veri szét.

Van azonban reakció később is, mégpedig igen kedvezőtlen hatással a kurucok ügyére. A parasztság terheinek megkönnyítésére hozott Rákóczi-intézkedések, akármilyen kíméletesek is, a nemesi vármegyék elkedvetlenedését, méltatlankodását, sokszor ellenállást, sőt nem egy esetben a labanc táborhoz való csatlakozását fogják előidézni.

A Rákóczi személye által kiváltott különböző reakciók sorában a harmadik és leglényegesebb a császári politikának és annak a magyar mennyiségnek a reakciója, amely mennyiség — a kuruc keserűség labancoknak csúfolja őket⁶⁾ — a konszolidáció érdekében a császári politikát támogatni hajlandó s amely a katonai atrocitások megszüntetését és az elviselhetetlen adóterhek megkönnyítését lojális formában és keretek között reméli elérni.

6) A szó a „Laub“ Hans“ (Szaladj Jancsi) kifejezésből származik, amelyet állítólag a futó császári zsoldosoktól hallottak és tanultak el a kurucok, s amelyből gunynév lett, amelyet aztán tágabb értelemben császárpárti magyarok megjelölésére használtak.

A császári politika reakcióinak alapvonást II. Rákóczi György és Zrínyi Péter unokájával szemben a gyanakvás adja. A császár környezete egyszerűen nem tud hinni abban, hogy a kivégzett nagyapa, a bebörtönzött apa és anya leszármazottja lojális lehessen ahhoz az uralkodóhoz, aki mindezért a felelős volt. Ez a gyanakvás, párosulva a dúsgazdag örökös iránti irigységgel, rosszhiszeműséggé és intézményes figyeltetéssé konkretizálódott, s ahogy a 17. század a 18.-ba, Rákóczi életkora meg a huszonötödik évébe fordult az érzelmi szakadék a bécsi magatartás és a fokozatosan dacba és keserőségbe hajszolt fiatal főúr között áthidalhatatlanná vált. Az induló dráma komor és nyomasztó színpada ezzel megkapta a főszereplőt is, akit egyre hidegülő családi életéből kibontakozó belső egyedül-lété taszít a közélet felé...

Itt valahol, ott valahol;
 Esett szép szomorú fejekkel
 Négy-öt magyar összehajol . .

Ady Endre

Hogy valójában hol van és miben áll az a pont, ahol a bőséges okokból elindul a konkrét értelemben vett tett, ahol alakot ölt a szándék politikai értelemben is, Rákóczi Ferenc lelkében is, azt Ady megdöbbenő kifejezőereje minden történettudományos boncolgatásnál szabatosabban megmondja nekünk. A tett „esett, szép, szomorú fejekkel összehajolt négy-öt magyar“ komor beszélgetéseinek eredménye volt. A történelmi értelemben vett elindítás ez, minden egyéb csak körülmény, esetlegesség, részlet.

Az okokról éppúgy a Lipót-féle politika gondoskodik, mint az indítékokról, sőt még Rákóczi a priori lelki diszpozícióit is Lipót császár formálja ki benne is, szüleiben is, nagyszüleiben is, hiszen Lipót a századfordulón már 60 éves és már Rákóczi Ferenc nagyszüleinek is királya volt.

Rákóczi lélekformálódásának második legnagyobb tényezője talán haláláig hűséges és egyetlen igaz barátja, a nálánál 11 évvel idősebb, kimagaslóan művelt, szellemes, jómegjelenésű grand seigneur, Bercsényi Miklós, aki mindenüvé követi, egészen a kassai dóm kriptájáig.

Bercsényi Miklós izzó magyarsága mellett is császárpárti, 36 éves koráig lojális alattvalója királyának, olyannyira, hogy Lipót őt nevezi ki Felsőmagyarország királyi biztosává. Bercsényi tehát nagyon nagy úr, sokkal nagyobb úr, mint egy főispán. Az adózás elviselhetetlenségét ő is tisztán látja s a katonai atrocitásokkal szemben állandóan hadakozik. Az alkotmány lábbaltiprását is látja, mindezt azonban a háború következményének tekinti és minden reménye a konzolidáció elérkezésében van, és különösen Kollonics „Einrichtungswerk“-jétől vár sokat. Mikor azonban ezt az udvari tanács elutasítja és nyilvánvalóvá lesz, hogy a helyzetet Bécsben állandónak és véglegesnek szánják, Bercsényi a csalódás keserű dühével fordul az osztrák kormányzat ellen.

A császári politika reakcióinak alapvonást II. Rákóczi György és Zrínyi Péter unokájával szemben a gyanakvás adja. A császár környezete egyszerűen nem tud hinni abban, hogy a kivégzett nagyapa, a bebörtönzött apa és anya leszármazottja lojális lehessen ahhoz az uralkodóhoz, aki mindezért a felelős volt. Ez a gyanakvás, párosulva a dúsgazdag örökös iránti irigységgel, rosszhiszeműséggé és intézményes figyeltetessé konkretizálódott, s ahogy a 17. század a 18.-ba, Rákóczi életkora meg a huszonötödik évébe fordult az érzelmi szakadék a bécsi magatartás és a fokozatosan dacba és keserőségbe hajszolt fiatal főúr között áthidalhatatlanná vált. Az induló dráma komor és nyomasztó színpada ezzel megkapta a főszereplőt is, akit egyre hidegülő családi életéből kibontakozó belső egyedül-lété taszít a közélet felé...

Itt valahol, ott valahol;
 Esett szép szomorú fejekkel
 Négy-öt magyar összehajol . .

Ady Endre

Hogy valójában hol van és miben áll az a pont, ahol a bőséges okokból elindul a konkrét értelemben vett tett, ahol alakot ölt a szándék politikai értelemben is, Rákóczi Ferenc lelkében is, azt Ady megdöbbenő kifejezőereje minden történettudományos boncolgatásnál szabatosabban megmondja nekünk. A tett „esett, szép, szomorú fejekkel összehajolt négy-öt magyar“ komor beszélgetéseinek eredménye volt. A történelmi értelemben vett elindítás ez, minden egyéb csak körülmény, esetlegesség, részlet.

Az okokról éppúgy a Lipót-féle politika gondoskodik, mint az indítékokról, sőt még Rákóczi a priori lelki diszpozícióit is Lipót császár formálja ki benne is, szüleiben is, nagyszüleiben is, hiszen Lipót a századfordulón már 60 éves és már Rákóczi Ferenc nagyszüleinek is királya volt.

Rákóczi lélekformálódásának második legnagyobb tényezője talán haláláig hűséges és egyetlen igaz barátja, a nálánál 11 évvel idősebb, kimagaslóan művelt, szellemes, jómegjelenésű grand seigneur, Bercsényi Miklós, aki mindenüvé követi, egészen a kassai dóm kriptájáig.

Bercsényi Miklós izzó magyarsága mellett is császárpárti, 36 éves koráig lojális alattvalója királyának, olyannyira, hogy Lipót őt nevezi ki Felsőmagyarország királyi biztosává. Bercsényi tehát nagyon nagy úr, sokkal nagyobb úr, mint egy főispán. Az adózás elviselhetetlenségét ő is tisztán látja s a katonai atrocitásokkal szemben állandóan hadakozik. Az alkotmány lábbaltiprását is látja, mindezt azonban a háború következményének tekinti és minden reménye a konzolidáció elérkezésében van, és különösen Kollonics „Einrichtungswerk“-jétől vár sokat. Mikor azonban ezt az udvari tanács elutasítja és nyilvánvalóvá lesz, hogy a helyzetet Bécsben állandónak és véglegesnek szánják, Bercsényi a csalódás keserű dühével fordul az osztrák kormányzat ellen.

Az 1697-ben a sátoraljaújhelyi vásáron kirobbant hegyaljai zendülést, amelynek Tokaji Ferenc és Kabay Márton ref. lelképásztor a vezetői, még maga nyomja el nemesi bandériumokkal és a Montecuccoli vasas ezred bevetésével, sőt, mivel a zendülők Rákóczi-val akarnának kapcsolatba jutni, maga sürgeti Rákóczit, hogy siessen Bécsbe, ne is maradjon Magyarországon, nehogy kompromitálni lehessen (s Rákóczi a zendülésben levő vidéket nagy ívben kikerülve, Branyickón és Selmezbányán keresztül, szinte menekülés-szerűen el is hagyja az országot), három évvel később azonban ugyanez a Bercsényi már Bécs elleni sakkhúzásokon töpreng és vele töpreng Rákóczi Ferenc is. A századfordulóra Lipót császár gyakorlatilag elvesztette két nagyhatalmú alattvalójának hűségét és erre mind a kortársak, mind az utókor szemében rá is szolgált.

Rákóczi Ferencnek is, Bercsényi Miklósnak is eléggé európai a perspektívájuk és a tájékozottságuk, és eléggé nagy a fajsúlyuk ahhoz, hogy az ő „összehajolásuk” összehasonlíthatatlanul súlyosabb aktus legyen és összehasonlíthatatlanul komolyabb következményekkel járjon, mint az országban úgyszólván mindenfelé, kastélyokban, vagy kisebb kúriákban éppúgy, mint olcsó csapszékekben italozás mellett összehajoló „négy-öt” magyaroké¹⁾.

Rákóczi is, Bercsényi is három országban van úgyszólván otthon. Sokat tartózkodnak Bécsben és gyakran megfordulnak Lengyelországban is és mindkét országban a vezető körökkel vannak érintkezésben, Lengyelországban — ahol Rákóczinak egy hercegsége is van — meg éppen kiterjedt rokonsága van mind a kettőnek a lengyel arisztokráciában. Ertesültségük a nemzetközi helyzetről tehát kitűnő. Bécsből a spanyol örökösödési bonyodalmak és a francia diplomáciai erőfeszítések felől²⁾ vannak első kézből származó értesüléseik, Lengyelország vezető körei pedig a svéd-orosz konfliktus fordulataiban vannak erősen érdekelve³⁾. A svéd-orosz háború a szá-

1) Az egykorú források által nyújtott benyomás szerint a kor reményvesztett nemzedéke erősen eliszákosodik. A korábban az iszákoságot annyira megvető nádor, Eszterházy Miklós herceg, aki olyan derekasan és eredménytelenül küzd népéért, iszákosná lesz. Iszákosná lesznek az Eszterházy grófok, egy Erdődy gróf és a nemesség, jobbgúyság egyaránt. A kiátáztatás elől alkoholos lábiatba menekülő nemzeti úri osztálya bort, paraszti rendje meg olcsó rozspálinkát fogyaszt „kesergői” mellett.

2) Spanyolország utolsó Habsburg-uralkodójának, a gyengeelméjű II. Károlynak nincs utóda. A trónra előző házasságok révén a Bourbonok éppúgy jogot formálnak, mint a Habsburg család ausztriai ága. XIV. Lajos az unokáját akarja a spanyol trónra ültetni, Lipót meg a második fiát, Károlyt (első fia József, a mi I. Józsefünk, akinek korai halála után majd a szőben forgó második fiú lesz III. Károly néven az utóda, akivel egyébként a Habsburg-háznak fiágon Ausztriában is magvaszakad. Mária Teréziával egy új ház, a Habsburg-Lotharingai ház indul). A dologból egy 12 évig tartó háború fog kitörni spanyol-örökösödési háború néven XIV. Lajos és Lipót között, amelyben a Franciaország túlhatalmát nyugtalanul figyelő Anglia Lipóttal lép majd szövetségre. Ennek a háborúnak nagy angol hadvezére a jelenlegi Winston Churchill őse, John Churchill, aki a Marlborough hercegi címet kapja, osztrák hadvezére pedig Savoyai Jenő lesz.

3) A határozottan ázsiai jellegű és színvonalú Oroszországot „európaizálni” akaró Nagy Péter cár ki akarja terjeszteni országát a Balti-tenger partjaira,

zadfordulón már javában folyik, mégpedig egyelőre megsemmisítő svéd fölénnyel, a spanyol örökösödési háború pedig, az utolsó Spanyol-Habsburg 1700-ban bekövetkezett halálával a diplomáciai előkészítés stádiumában van és másfél évvel később, 1702-ben meg is fog indulni az osztrák-angol-holland koalíció és Franciaország között.

Az egyre feszültebbé váló külpolitikai helyzet következtében Lipót csapatokat von ki Magyarországról a birodalom veszélyeztetett nyugati, flandriai és déli, olaszországi határainak megerősítésére, és a már robbanásig feszült magyar keserűség számára a kedvező külpolitikai helyzet gyorsan közeledett.

Rákóczi és Bercsényi feszült figyelemmel kísérték a külpolitikai helyzet alakulását és mikor XIV. Lajos a versaillesi tükörtérben spanyol királlyá deklarálta unokáját s a spanyol küldöttség vezetője kijelentette, hogy a „Pyreneusok többé nem léteznek“, Rákóczi és Bercsényi, akik egyébként a lengyelországi francia követtel, Du Heronnal már addig is érintkezésben voltak, úgy hitték, hogy a cselekvés ideje elérkezett.

Rákóczi ekkor türelmetlenségében elkövetett egy hibát. A helyett, hogy az érintkezést XIV. Lajossal a lengyelországi és a svédországi francia követen keresztül (akivel szintén közvetlen kapcsolatuk volt) vették volna fel, Rákóczi közvetlen kapcsolata megteremtésével kísérletezett s erre alkalmasnak látszott egy osztrák szolgálatban álló francia tiszt, egy bizonyos Longueval nevű kapitány, aki sokat sürgött-forgott Rákócziék körül s aki, kiszáglászva, hogy mi készül, úgy képzelte, hogy az idő a jelentéktelenségből való kiemelkedésre és egy fényes karrier elindítására elérkezett. Ez a jellemtelen politikai kalandor vállalkozott arra, hogy Rákóczi levelét továbbbítja királyának.

Európa leghatalmasabb és leggőgösebb uralkodója azonban egy ilyen obskurus kis alattvalójával ilyen kényes diplomáciai ügyben természetesen nem állt szóba, de egyébként is, mivel unokáját a spanyolok maguk hívták meg a trónjukra, ekkor még a diplomáciai helyzet minden feszültsége ellenére sem volt akut a háború, hiszen még csak 1701 tavasza volt. Rákóczi ajánlatára tehát csak a külügyminisztérium adott egy semmitmondó választ s Longueval tüzes karrier-álmai ezzel egyszerre szétfoszlottak. Visszatérőben azonban, hogy a veszett fejzének legalább a nyelét megmentse a maga számára, a levelet Bécsben eladta a politikai rendőrségnek.

A régi gyanúhoz ezzel megvolt a tárgyi bizonyíték. Rákóczit áprilisban a kastélyába rajtaütésszerűen benyomuló katonaság a

amely az egész Skandináv világgal együtt Svédország tulajdona ekkoriban. Erre kitűnő alkalom kínálkozik a 15 éves svéd gyermekkirály trónraléptével, akitől — legalábbis Nagy Péter úgy gondolta, könnyűszerrel el lehet ragadni a Baltikumot. A dologból egy húsz évig tartó kemény háború lett, a gyermekkirály részéről olyan villámhadjáratokkal, amelyek meglepték egész Európát, de amellyel Svédország nagyhatalmi rangja megszűnik.

felesége betegága mellett tartóztatja le és Bécsújhelyen ugyanabba a cellába zárják, ahonnan nagyapját a vesztőhelyre hurcolták. Bercesényi Lengyelországba menekült.

Rákóczi érdekében megmozgatott mindent nemcsak a kiterjedt magyar és német rokonság, hanem volt tanítványukért a nagy befolyással rendelkező jezsuita rend is megtett mindent megtehető. Hiába. Hiába volt az érv, hogy Rákóczi elfogatása felkelést idézhet elő Magyarországon, ami az adott külpolitikai helyzetben súlyos következményekkel járna, hiába volt Lobkowitz hercegné könyörgése, a Rákóczi-veszélyt likvidálni akarták és — a Rákóczi-vagyont is. Így nem maradt más megoldás, mint a szökés. Ennek megszervezésére megtörtént minden intézkedés, de még így sem sikerülhetett volna, ha a bécsújhelyi őrség parancsnoka, egy Lehmann nevű idősebb porosz kapitány, aki féléves fogság alatt éppannyira szívébe zárta a fiatal Rákóczi rokonszenves alakját, mint amennyire utálta szolgálati beosztását, az egész Habsburg-levegőt, sőt saját derékbatört karrierjének romjain tengődő iszákos életét is, a szó szoros értelmében fel nem áldozza magát érte. Egy bizonyos előre megállapított és előkészített napon, 1701 november 7-én, ruhát cserélt Rákóczival, aki helyett bennmaradt a cellában (és a biztos haláiban), Rákóczi pedig egy előre megszervezett útvonalon, váltott lovakkal Lengyelországba menekült, makovicai hercegségébe, melynek központja, Breznan vára csakhamar élénk diplomáciai tevékenység góca lett, különösen akkor, amikor a következő évben a spanyol örökösödési háború, némi itáliai előcsatározások után, április végén teljes gépezettel megindult.

A néhány héttel előbb, március 8-án meghalt Orániai Vilmost követő angol uralkodó, Anna királynő 40.000 tőnyi haderővel, a teljes angol flottával és igen komoly pénzüsszeggel lépett be a spanyol trón miatt megindult Bourbon-Habsburg duellumba, és ez az angol bekapcsolódás idézte elő azt, hogy XIV. Lajosnak rövidesen Rákócziékra is szüksége lett. Paris és Breznan között néhány hónap alatt közvetlen kapcsolat épült ki s mire az 1702-ik év lezárult, egy Lipót elleni magyar háború külpolitikai előkészítése főbb vonalakban megtörtént. A diplomáciai munka végrehajtásának oroszlanrészét Du Heron és Bonac, XIV. Lajos lengyelországi és svédországi követei végezték. Az egyesség szerint a franciák műszaki tiszteket és alakulatokat, tüzérseget és havi 50.000 livre subsidiumot adnak⁴⁾.

Most már csak a szabadságharc belső megszervezése volt hátra, ami viszont Rákóczi elfogatásának, menekülésének és lengyelországi tevékenységének hírére Rákóczitól szinte függetlenül indul meg

4) Szekfű Gyulának a Rákóczi-szabadságharc felől a Homan-Szekfű Magyar Történet IV. kötetében adott rendkívül lenéző, lekicsinylő, határozottan ellenszenvet mutató, rideg, elfogult és erősen Habsburg-párti beállítottságu leírásában ez az 50.000 livre, mint Rákócziék lenézett „csatlós” státusának egyik bizonyítéka szerepel. Azt, hogy Lipót viszont az angoloktól kapott pénzbeli subsidiumot, Szekfű nem említi meg.

az 1702-ről 1703-ra forduló tél folyamán saját jobbágyságainak sorai-
ban. Ez a tél egyébként is zord ebben az esztendőben s a Rákóczi-
birtokokat átvevő császári katonai kormányzat magatartásától még
többet szenved a nép. A helyzet szinte az elviselhetetlenségig foko-
zódik, olyannyira, hogy mikor végre kissé elkészenen kitavaszkodik,
tarpai, vári, beregszászi magyar jobbágyságokból egy küldöttség szökik
ki Lengyelországba Rákóczihoz panaszt tenni és segítségért könyö-
rögni. A küldöttség vezetői, Esze Tamás és Pap Mihály tarpai job-
bágyságok, a bocskoros nemes Major János és a volt Thököly-kuruc
Kis Albert, a dolgok pillanatnyi állapotában vígasztaláson és báto-
rításon kívül alig kapnak valamit, ez az „alig valami” azonban az
evangélium maga ezeknek az istentől-embertől elhagyott emberek-
nek a számára. Ez az „alig valami” egy megbízatás, néhány ezer
forint meg néhány meggyipiros selyem „Cum Deo pro Patria et
Libertate”, „Istennel a Hazáért és a Szabadságért” feliratú szűz-
máriás lobogó, amiket a szervezés alatt álló szabadságharc ügye
számára lengyel nemesek feleségei hímiztek Rákóczinak.

A visszaérkező küldöttség híradása, hogy „Rákóczi jön” a futó
tűznél is sebesebben terjedt el Rákóczi munkácsi, beregszászi, tokaj-
vidéki uradalmainak jobbágyság-világában és amikor Breznán várából
Magyarországra érkezik első, május 12-én keltezett manifesztuma
az „egyházi és világi, nemes és nemtelen magyarokhoz”, amely
fegyverre szólít mindenkit „a képtelenül hatalmaskodó, porcióztató,
adóztató, sónkat, kenyerünket elvevő német ellen édes hazánk
én nemzetünk mellett”, a hatás leírhatatlan.

Pedig még úgyszólván semmi sincs meg egy szabadságharchoz,
hisz ehhez egynéhány tucat selyemlobogó, meg a Bercsényi által
Lengyelországban felfogadott 800 zsoldos, 400 lengyel nemesi ön-
kéntes, meg a Lengyelországban időközben összeverődött másfélezer-
nyi bujdoso, összesen mintegy 3000 ember — Szekfű határozottan
tendenciózus interpretációjának szavai szerint „egy kis zsoldos csa-
pat” — nem elég⁵⁾.

5) Szekfű szerint „a kátyuba jutott főúri összeesküvést” a jobbágyság megmoz-
dulása emelte nemzeti mozgalommá, hiszen „Rákóczi nehezen, hosszas töpren-
gés és latolgatás után állott a nép élére és hagyta el külföldi segély és ígért,
külföldi sereg nélkül Lengyelországot”. Nem is o dönt, hanem „a munkácsi ura-
dalom parasztjai”, akuk, „jobbán nem is választhatták volna meg a fegyverlo-
gás időpontját”. — Szekfű Gyula előadásával szemben a tények a következők;
Rákócziék és a francia udvar között az egyezség már 1703 március elején meg-
volt, s a szervezés Lengyelországban serényen folyt. A nagy európai háború
legzseniálisabb francia tábornoka, Villars azonban, a kor hadvezetési szabálya-
inak fittyet hányva, télen, februárban rajtaütésszerűen elfoglalja Kehit, a
rajnai hídfőt, s ebből kiindulva már áprilisban átkel a Schwarzwaldon és má-
jus első napjaiban már a Felső-Dunánál áll, ahonnan a franciákkal szövetséges
bajor csapatokkal egyesülve nyolc nap alatt elérhette az alig védett Bécsset,
amelyet Villars terve szerint a magyaroknak ugyanekkor kelet felől kellett vol-
na megtámadni. Villars váratlanul korai manővere kényszerítette Rákóczit,
hogy az előkészületek befejezése előtt kiadja breznani kiáltványát, május 12-én
és 3000 emberével elinduljon Magyarországra, ahol Esze Tamás és Kis Albert
alatt már volt egy sebtiben szervezett ezrede, és Beregszászon, Váriban, Toka-
jon, Munkácson, Mátészalkán már kintték zászlóit.

A dolgoknak ebben a stádiumában Rákóczi habozva indul el Magyarországra és június 16-án, kilenc nappal az ő nevével és az ő zászlói alatt megívott és elvesztett, dolhai csata után lépi át a Vereckei-szoroson érkezve a magyar határt, ahol a környező vidékekről összefutott lakosság és a dolhai csatából menekülő töredékek leírhatatlan jelenetek között fogadják (Szekfű Gyula meglepő véleménye szerint „munkácsi jobbágynak kívül most még egy lélek sem várja, nem kívánja s nem is fogadja”⁶). Útja mentét a Kárpátokból lefelé jövet ezerszámra szegélyezik térdelő parasztok, akik imádkoznak hozzá, mint az Isten küldöttéhez és sírva csókolják meg lova patkójának hátrahagyott nyomát is; a kíséretét követő kis serege óráról-órára, kilométerről-kilométerre nő s néhány hét múlva, júliusban (és nem mint Szekfű írja: decemberben) már kuruc lovaskötelékek nyargalásznak Ausztriában⁷). Mindez bizony határozottan meglepő következetlenség egy nép részéről, amely Rákóczit „sem nem várta, sem nem kívánta, sem nem fogadta”.

Ezzel elindul egy nyolc éven át tartó katonai mérkőzés a töröktől elpusztított, némettől kifosztott, saját kormányzat központi irányításával nem rendelkező, saját honvédelmi gépezetnek teljes hiányával levő és a másfél évtizedes felszabadító háborúban kimerült magyarság és a Habsburgok között, amelynek bámulatraméltó hadtörténete — Szekfű Gyula bántó, lekicsinylő, sőt gúnyolódó kritikája számára — a „tehetségtelen” seregzvezérek, a „koncepció nélküli” hadvezetés, a primitív „üsd-vágd” harcmodor és a „Rajta Miskásan” harcoló „fegyelmezetlen” csapatok miatt „a szándék és az eredmény discrepantiája miatt olyan lehangoló olvasmány”⁸).

6) Hóman-Szekfű Magyar Történet IV. köt. 279 l. Szekfű Gyulát lehetetlen a Rákóczi-szabadságharc egészének és részleteinek lekicsinylő, ellenséges és tendenciózus előadásával nem vádolni. Korunk legkiválóbb, legalaposabb, legmegbízhatóbb és határozottan imponáló historizmusú angol történétírója, G. M. Trevelyan három komoly kötetben több mint 1400 oldalon számol be roppant gazdag dokumentációval az 1701-től 1713-ig terjedő időről (G. M. Trevelyan: England Under Queen Anne, Longmans, Green and Co. kiadása, London 1932), amely részletes leírást ad a Spanyol Örökösödési Háború diplomáciai- és hadtörténetéről egy az egész Európát felölelő kitünő szintézisben. Ez az 1400 oldalas mű teljes és részletes külpolitikai háttérrel adja a Rákóczi-szabadságharcnak. Aki ezt az angol művet a benne foglalt magyar és Habsburg vonatkozásokkal és azok diplomáciai forrásutalásaival háttérként helyezi Szekfű 38 oldalas előadásá Hóman-Szekfű Magyar Történet IV. kötet 275—314 lapok) mögé, megdöbben és felháborodik nemcsak az előadás lekicsinylő módján, hanem az adatok és idézetek összeválogatásának kurucellenes tendenciáján és a történelmi kép szándékos eltorzításán is.

7) „The Hungarien rebels were already (1703 júliusról van szó) almost at the eastern gate of Vienna. Austria's Treasury was empty, and her armies on the Rhine and in Italy could not return in time”. Trevelyan i. m. I. köt. 319 l.

8) Hóman-Szekfű Magyar Történet IV. köt. 294 l. A „szándék és az eredmény discrepantiájának” természetesen az volt a végső oka, hogy a francia-spanyol-bajor szövetség, amelyhez Magyarország tartozott 9 év alatt pénzügyileg elvérzett és fel kellett adnia a háborút, melyet nem az abban csak harmadrangú katonai szerepet vívó Ausztria nyert meg (a spanyol trón mégiscsak a Bourbonoké lett), hanem roppant anyagi segélyforrások birtokában Anglia, aki az egész angol-holland-osztrák-porosz-hannoveri-portugál-savoyai koalíció 9 éven át pénzelte (Trevelyan igazolt adatai szerint Anglia, saját haderejének fenntartásán kívül, a szövetséges hadak zsoldjára, ellátására és felszerelésére 9 év

Rákóczinak és a halálos ellenségeitől, kínzóitól és parazitáitól szabadulni akaró magyarságnak a rendelkezésére álló emberanyagon s annak öreg fringiáin kívül úgyszólván semmi egyebe nem volt egy korszerű hadsereg elleni háborúhoz. Még municiója is csak kettő volt: a keserűség és az elszántság.

A magyar nemzetnek Mátyás óta, több mint két évszázadon át önálló hadiszervezete, tábornoki kara, képzett tisztállománya nincs. Erdély hadiszervezete Rákóczi Ferenc nagyapja idején bomlott fel. Zrínyi Miklósnak, a költőnek és hadvezérnek hivatásos magyar hadsereg és hadszervezet felállítására vonatkozó erőfeszítései egy fél évszázaddal előbb beteljesületlen álmok maradtak, amelyeket a Habsburg-politika buktatott el.

A Rákóczi elé meredő első probléma tehát egy országos hadiszervezet rögtönzése és használható tisztikar látrehozása volt bátor, vitéz, de kiképzetlen, nem katonailag és nem katonáknak nevelt civilekből, a második pedig egy máról-holnapra összecsiszított haderő felszerelése a — semmiből. A legénység kiképzéséről a szó hadászati és harcászati értelmében szó sem lehetett (ilyesmi a nyugati hadseregeknél sem volt, illetve, ami volt, már a bevetések szüneteiben folyt), ehhez képzett kiképző tiszti- és altisztikar és idő kellett volna — legalább két év — már pedig egyik sem állt rendelkezésre. Különösen az első évek folyamán tehát csak guerilla-háborúzásról lehetett szó, amiért Szekfű kérlelhetetlen történelmi ítélőszéke igen lekicsinyli a kuruc-háborút, számonkérve rajta a „nyugati mintájú”, nagy csapattestekkel, zárt kötelékekben megvívott ütközeteket, fel-

alatt több mint 12 millió font sterlinget fizetett ki, amikor egy szolga fizetése 5, egy parochus lelkészé átlagosan 20—25 font volt (évente). Ami a tehetség-telen és képzetlen „üsd-vágó” magyar seregzereket illeti, hát a kor egyik legnagyobb hadvezérének számító Savoyai Jenő leszámításával, a Habsburg-tábornokok tehetetlenségét és hasznavehetetlenségét (a magyar hadszíntéren egymásután váltják le őket) nemcsak Trevelyan, hanem maga Szekfű is megállapítja, a kuruc hadak „fegyelmeczetlensége” viszont — amit Szekfű Gyula Rákóczinak tábornokaihoz intézett exhortáló leveléből vett bőséges idézetekkel támaszt alá — semmivel sem volt nagyobb, mint az angol, vagy a birodalmi, vagy az osztrák hadseregé, amelyre viszont a „nyugati” kormányok legfelsőbb hadvezetősége és számos mindenfelé tárgyalt botrányos esetek elleni tiltakozások panaszkodnak, csak éppen Szekfű ezekből a forrásokból nem közöl idézeteket, mert ő éppen a kuruc hadsereg „inferioritásáról” akar az olvasóban benyomást kelteni. Azt sem említi, hogy a kor összes hadseregeivel szemben — amelyek a katonáskodást iparszerűleg űző csirkefogókból, kétségbeejtő nyomorukból menekülni akaró szegényekből, börtönökből kiengedett fegyencekből, kényszerszertoborzottakból verbuvált zsoldoshadak voltak, amint ezt a képzett újkortörténész Szekfű nagyon jól tudja — a kuruc sereg önkéntes nemzeti hadsereg volt, arra azonban gondosan rámutat, hogy a háború negyedik-ötödik évében, amikor a fáradtság jelei már kezdtek mutatkozni, sokszor kényszerszertoborzásra volt szükség és nem mulasztja el idézni kuruc toborzólisták egykorú jelentéseit, hogy a toborzottak közül sokan már a beszállítás alatt elszökdöstek, megint elmulasztva annak a megemlítesét is, hogy Angliában, a német államokban, Ausztriában kezdettől fogva kényszerszertoborzás volt, a betoborzott legénység százával, sokszor kötelékekben szökött meg, sőt állt át a franciákhoz és a császári haderő nemcsak akkor, hanem később is, III. Károly, Mária Terézia, II. József alatt is „kötéllel fogdosta” az újoncokat, nemcsak Magyarországon, hanem a birodalom területén is (Trevelyan idézett munkájának első kötetében egy kitűnően és alaposan megírt fejezetet szentel a kor hadi szervezetének, hadászatának és harcászatának. A Rákócziaké volt legalább olyan jó.)

róván nekik, hogy a császári hadsereg „tetszése szerint sétálgatott“, dult, égetett, pusztított Magyarországon, de ugyanakkor elfelejtve felróni a „nyugati mintájú“ császári hadvezetésnek, hogy a kurucok viszont Ausztriában csinálták pontosan ugyanezt és — Szekfű adatai szerint — még császári tulajdonban lévő kastályokat is felégették a császári hadvezetés „nyugati mintájának“ fittyet hányva⁹⁾.

Az azonnal meginduló guerilla-hadviselés fedezete alatt mindekenélőtt egy hadfelszerelési ipart kellett létrehozni s a máris harcban álló „Rajta Miskákat“ fel kellett szerelni és fel kellett öltöztetni.

9) Függetlenül attól, hogy masszív hadászathoz egyszerűen nem állt a szükséges hadi gépezet rendelkezésre, a portyázó hadviseléshez viszont a kerek föld legkitünőbb — és néhány évtized múlva világhírűvé vált — fegyverneme, a magyar könnyű lovasság a priori adva volt, a guerilla-hadviselés tehát szükségképi volt (s ha a katonailag valóban nem szakképzett Rákócziak történelmileg egyáltalán lehet valamilyen felróni, akkor az az, hogy tábornokaival szemben ő a masszív hadászatot erőltette), erről a hadviselésről olyan lekcisinylőben vélekedni, ahogy ezt Szekfű teszi, csak a katonai szaktudás teljes hiányában lehet. Napoleon hadseregét Spanyolországban guerilla hadviselés morzsolta fel s ez morzsolta fel az egyébként kiváló német masszív hadvezetést is a Balkánon és jórészen Ukrajnában is a második világháborúban. Mindezt a hadtudományban járatlan Szekfű Gyulának esetleg el lehet nézni még akkor is, ha a lekcisinylés a részéről igazában nem a guerilla-hadviselésnek, hanem az akkori magyarságnak szól. Nagy lekcisinylési igyekezetében elkövet azonban Szekfű olyat is, amit a Pázmány Péter tudományegyetem újkori magyar történelmi tanszékén ülő professzornak Habsburg-párti beállítottságán túlmenően sem lehet elnézni.

A kuruc hadviselés inferioritását bizonyító buzgalmában Szekfű ezt a mondatot írja le: (Hóman-Szekfű I. m. IV. köt. 284 l.) „A császári hadak ekkor már mindenütt zárt négyyszögekben harcoltak...”

A hadászat fejlődésének története szerint viszont a tény az, hogy az európai stratégia ekkor már szakított a „harmadik éves háború“ két emberöltővel előbbi elavult zárt négyyszögekben alapuló stratégiájával, és már a 17. század végén átért a vonalharca és a frontális rohamokkal kéknyerszerűtett döntések stratégiájára, vagyis pontosan a magyar harcmodorra. A 16. és 17. századok „négyyszöges“ stratégiájában beállt forradalmi változás előidézője két szerveződés találmánya volt, az egyik a kovás puská, a másik a feltűzhető (gyűrűs) szurony, amelyeket a 17. század utolsó évében kezdenek használni, az eddigi kanócok muskétákkal és a lándzsákkal szemben. A dolog nagy hadászati jelentősége abban állt, hogy előzőleg a nagy nehéz muskétával oneráló muskétást egy mellé beosztott, hosszú lándzsával felfegyverzett lándzsásnak kellett közelharc esetén védenie, a jóval könnyebb kováspuska és a ráttűzhető szurony azonban a föllesgéssé tette a lándzsást, mert így minden muskétás egyben saját lándzsásává is vált, mert most már nemcsak lönl tudott, hanem közelharcban szúrni is. Ez föllesgéssé tette a minden oldalról kifelé meredő hosszú lándzsák által hatalmas sündisznókká tett „négyyszögeket“ (amelyek belül üresek voltak) és e helyett lehetővé tette a sokkal nagyobb tűzerő következtében újra védhetővé vált hosszú harcvonalakat, tehát a középkor régi csatarendje, modernebb formában újraéledt.

Az új hadászat általános alkalmazása éppen a spanyol örökösödési háborúban indul el, Marlborough és Savoyai Jenő vezeti be éppen a „zárt négyyszögek“ helyett. Szekfű Gyula állításával ellentétben tehát 1704-től már sehol sem harcolnak négyyszögekben, hanem már vonalakban és a legősibb és legszálfább és legmagyarabb és legkurucabb harcászati formára, a frontális rohamok alkalmazására térnek át, még a gyalogságnál is, a könnyű lovasság és annak kurucos alkalmazása pedig 35 évvel később a kor legkiválóbb hadigépezetével és legnagyobb hadvezérével, Nagy Friggyessel, szemben Mária Terézia trónját fogja megmenyteni. Szekfű azonban — nem szereti a kurucokat, alacsonyrendűnek tekinti teljesítményüket és sajnálja Rákóczit — akit mint derék embert egyébként megdicsér — aki az egyetlen európai színvonalú személyiség volt a kurucokban s aki „a Rajta Miska hadakot“ akarta elszoztatni a magyart, de még messze volt a magyar katonai zseni, akinek vaskezeiben, átható kék szeme előtt az egyéni hőstességből, a fűrge portákból (a „porta“ kuruc katonai egység) 48-ban fegyelmezett, zárt, modern magyar hadsereg lett“ (Hóman-Szekfű Magyar Történet IV. köt. 285 l.).

Rákóczi egyenruhákat terveztet — a Mária Terézia-kori magyar huszáregyenruhák, amiket magyaros szabásukkal és magyar-barokkos sujtásaikkal az egész világ minden hadserege leutánczott később a könnyű huszár fegyverzettel, hadszervezetével és „üsd-vágd“ harcmóddal együtt, e k k o r keletkeztek és több mint két évszázadon át a világ legszebb és legelegánsabb katonai egyenruháját jelentették — Munkácson katonai szabó-, gombkötő-, varró-, festőüzemeket létesít, amelyeket Körössy György főkamrás parancsnoksága alá helyez, 51.000 pár csizmát, 46.000 köpenyt rendel s az egyenruhákat, az általa megadott szabásminták és előírások szerint nagyrészen a vármegyékkel állíttatja elő. Besztercebányán és Baimócon szuronygyárat létesít¹⁰⁾, Lengyelországból pisztolyokat szállíttat — egyetlen évben pl. 700 darabot — még sátorcsináló zsidókat és ezredzenész cigányokat is rendszeresít a csapattesteknél és — francia kiképzőtiszteket kérve XIV. Lajostól — elindítja fiatal nemesifjak tisztiképzését is, miután katonai szabályzatokat, magyar katonai terminológiát, magyar vezényszavakat, kürtjeleket kreáltat, hisz a csonka szuverenitású magyarságnak semmi ilyesmije nincs. Felállít egy vörös és egy kék egyenruhás palotásezredet, egy zöld vadászezredet, egy vörös huszárezredet, egy kék egyenruhás székely kopjásezredet és a magyar legénységgel kiegészített francia gránátosezreddel együtt ez az első hat ezred adja a kuruc haderő alapját, amelyből fokozatosan 31 gyalogezred és 52 huszárezred fog kinőni az egyes vármegyék színeit viselő egyenruhás megyei bandériumokból¹¹⁾.

10) Az egyébként nagyon alapos, részletes, sőt a kuruc haderő hasznavehetetlenségének kifejtésében határozottan bőbeszédű Szekfű Gyula, aki 39 oldalas tanulmányában egyetlen kimagasló kuruc haditettéről sem számol be, a szuronygyárakkal kapcsolatban, előadására igen jellemzően ezt írja: „1705-ben Pápa német őrségétől szuronyokat vesznek el a kurucok s ezek mintájára kezdeti meg Besztercebányán és Baimócon a szuronygyártást“ (i. m. IV. köt. 286 l.). Az ártatlan mondatban benne van, hogy a szuperior császári haderő modernül van felszerelve s a kurucok csak kullognak utána. A fákó mondat történetéről sunyisága abban van, hogy még a császári haderőhöz képest mintaszerűen felszerelt angol hadsereget is csak a Szekfű által sokat emlegetett hűbstadtí csata (1704 aug. 2—13) után szerelik fel a modern szuronyokkal (a hűbstadtí csatában még csak kevés szuronyos egység van), a császári haderő szuronyokkal való ellátása pontosan 1705-ben indul meg, s a kurucok azon nyomban el is szedik tőlük a szuronyokat s megkezdik a kuruc hadseregnek ezzel az új fegyverrel való felszerelését. Szekfűnek ha már kitért erre, a korrektes és igaz történelmi kép nyújtásához meg kellett volna említenie, hogy egy új fegyverről van szó, amit a császári haderő is csak akkor kezdett bevezetni. Szekfű azonban ezt elhallgatja, mert ez nem illik bele a kuruc haderőről nyújtott lesújtó képbe.

11) Szekfű, aki aránylag sokat és méltányosan beszél a kuruc egyenruhákról, a z t szintén elhallgatja, hogy az egyenruhás hadsereg Európában szintén egészen modern új dolog. Az ötven évvel előbb befejezett Harminc éves Háborúban egyenruha még nincs, ezt a korszakalkotó últást — Mátyás király után 200 évvel — XIV. Lajos vezeti be alig két évtizeddel előbb, tőle kezdik a többi uralkodók átvenni — az angolok csak most — s a császári haderőnek csak néhány ezrede egyenruhás még, de Rákóczi kurucai azok! Az egyenruha bevezetésének idejét Európában Szekfű Gyula természetesen tudja, tudja azt is, hogy a kuruc haderő ezen a téren a lehető legmodernebb abban az időben, hiszen új-donságról van szó egész Európában s ennek a közlése nélkülözhetetlen lett volna a hű és teljes történelmi képhez, mivel azonban az megint ellentmondást jelentett volna az általa inferiorisnak megrajzolt kép szempontjából, egyszerűen elhallgatta és ez ugyanaz a részéről, mint a császári hadsereg elavult „négy-szögei“, amelyeket követendő példaként említ, amelynek hiányaért megroja a

Mindez csak néhány — mellesleg Szekfű művekből vett — adat, de ez a néhány adat is nyújt elégséges képet az olvasó számára arról, hogy hogy festettek Rákóczi — Rajta Miskái.

Mindezt Rákóczi — különösen az első két évben — saját magánvagyonából és a birtokbavett kincstári javak bevételeiből fedezi, hisz a francia subsidium, amely eleinte amúgy is csak 10.000 livre, mindennek csupán egy töredékét fedezi, az adógépezetet meg előbb meg kell szervezni.

A legsürgősebb szervezési és felszerelési feladatok végrehajtása is több, mint másfél évet vesz igénybe — az ipar produktivitása ebben a korban, 100 évvel az angol gyáripár kibontakozása előtt — kicsi és lassú — s addig a felkelők rögtönzött és felszerelésen alulakulatokban harcolnak, Szekfű Gyula szerint senki ellen, mert, ugyancsak Szekfű szerint, az országban a felkelés kitörésekor „mindössze” mintegy 12.000 főnyi császári haderő tartózkodik. (Az alig néhány évvel előbb, a kilencvenes évek derekán megszervezett rác katonai határőrvidékek 46.000 emberéről az alapos és körültekintő Szekfű megfélemezik.) Rákóczinak három évi szervező munka után lesz mintegy 40.000 — Szekfű szerint 60.000 — főnyi hadereje¹²⁾,

kuruc hadvezetést annak ellenére, hogy a császári tábornoki kar úgyszólván egyetlen rátermett tagja, Savoyai Jenő, emiatt az ódl stratégia miatt váltja le az öreg Heistert, majd utána a Heisternél nem különb Herbeville, akiket a kuruc haderő kérészer is kikerget az országból s a kurucokat végül is a modern lineáris harcászatnak Savoyain kívül egyetlen képviselője a császári tábornoki karban, a magyar gróf Pálffy János fogja legyőzni.

- 12) Szekfű Gyula meglepő számadatokat publikál, aminek oka a kétségtelenül megállapítható tendenciózus „felfelékerekítések” illetőleg „felfelékerekítéseken” kívül (aszerint, hogy a torzításhoz mire van szükség) az, hogy az általa a katonai vonatkozások tekintetében főforrássul használt és a bécsi hadilévélár által kiadott 5 kötetes „Feldzüge des Prinzen Eugen van Savoyen” c. munka adataival (amelyekkel szemben a „forráskritikájára” szemmel láthatóan nagyon büszke és ennek „hiányáért” a magyar Rákóczi-irodalmat nagyon lenéző — különösen Thaly Kálmánról nagyon gúnyos megjegyzéseket tesz az i. m. jegyzetében — Szekfű elfelelt forráskritikát gyakorolni) eszközölt becslései során az „ezredeket” általában 900—1000 főnek veszi. Trevelyan, aki idézett művében az angol levéltári anyagban és francia forrásokon kívül egyébként használja a Feldzüge-t is, a szövetségesek haderejéről adott leírásában (I. köt. 10. fej. és 18. fej.) a gyalogezredek létszámát átlagosan 500-ra, a lovasezredek létszámát általában 120—150 főre teszi. Trevelyan becslése a felét hozza ki Szekfű becsléseinek s ugyanaz a helyzet Trevelyan konkrét adataival is. Szekfű szerint „1703-ban az angol-holland sereg 100.000-re, a birodalmi, porosz, szász, dán stb. erők 40.000-re, a császáriak szinte 130.000-re mentek (Szekfű i. m. 287 l.). Trevelyan konkrét adata szerint az angol haderő ugyanebben az évben 40.000 fő, a hollandok által bérelt és fizetett haderő ennek a fele a — zsoldszámlások szerint viszont a szökődségek állandók. Szekfű szerint (i. m. 296 l.) a felkelés kitörése után a császári erők létszámát 15—18.000-re emelték fel (az erdélyi erőkkel együtt 23—26.000-re) Magyarországon, Trevelyan adata szerint a hősztadt családán 1704-ben a császári kontingens 18.000 ember volt (i. m. I. köt. 375 l.), az egész szövetségi haderő 52.000 ember (az angol kontingens 9.000, az ugyancsak Marlborough parancsnoksága alatt álló holland, hannoveri és heseni erők együtt 10.000, a bádeni Lajos parancsnoksága alatt álló birodalmi haderő 15.700) (i. m. I. köt. 373 l.) ugyanakkor „when the Hungarians rebels were ravaging Austria within thirty miles of its capital”. (372 l.) Ennek a 18.000 embernek nagy részét az olasz hadszíntérről vonták el (Trevelyan i. m. 368 l.). Ha az olasz hadszíntéren (Turin ostrománál) hátrahagyott császári haderőt gavallóan 15.000 főre tesszük (a csapatok kivonása után a fele sem maradt) a valószínű fogadjuk el Szekfű adatait a magyar hadszíntéren operáló 23—26.000 főnyi császári haderőről, akkor is, a Felső-Dunához küldött 18.000 emberrel együtt

de a kezdeti hónapokban (1703 júniusától a következő év tavaszáig) ennek még csak egy töredéke van meg, az is felszerületlenül, szervezetlenül és egyelőre még kevés központi irányítással, mégis — október végéig — néhány vár leszámításával az ország 90 százaléka már a kezében van s az Ausztriában operáló kuruc portyázók már Bécsét fenyegetik¹³⁾, olyannyira, hogy az udvar Grácba akar menekülni¹⁴⁾ és az egyetlen igazi császári katonát, Savojai Jenőt, az

mindez sehogysem tesz ki többet 58.000 embernél. Hol rejtőzött tehát a hiányzó 72.000 ember Szekfű 130.000 főnyi császári haderejéből? És egyáltalán miből tartottak volna a Habsburgok ekkora hadsereget el az alatt a 8 esztendő alatt a magyar adózás nélkül? E könyveske első fejezetéből emlékezhetik az olvasó a felszabadító háborúval kapcsolatos és teljes egészükben Szekfűtől vett adatokra, amelyek szerint a császári haderő a felszabadító háborúban 32.350 fő, amelyhez a csatlakozott kuruc erőkkel és nagyrészt Magyarország forrásaiból fizetett birodalmi hadakkal mintegy 36.000 fő tartozik s ezeknek az eltartásának átlagosan 120–140.000 porciót, mintegy 8 és fél millió forintot jelent évente, amiből Magyarország 5 milliót fedez. A Rákóczi-szabadságharc után 29 évvel megvívott Örökösödési háborúban, amelyet Nagy Frigyes 40.000 emberrel, szövetségesek körülből szintén ugyanekkora erővel vívniak meg s amely a Habsburg-család számára élet-halál kérdése volt, Magyarország — Szekfű lecsökkenített adatai szerint — 60.000 főnyi haderővel támogatja és menti meg a királyt, akinek „császári” hadereje nem éri el a 40.000 főt. Lehetséges-e hát, hogy a Rákóczi-szabadságharc előtt 32.000 főnyi, a Rákóczi szabadságharc után 29 évvel kb. 40.000 főnyi hadilétszámú Habsburg-haderő (mindkét esetben a magyar erővel kiegészítve), most, a Rákóczi-szabadságharc idején a magyar erők nélkül (és a magyar pénz nélkül) 130.000 főre szökken fel hirtelen, noha ekkora hadseregnek az eltartása mintegy 25 millió forintot jelentene s a Habsburg kincstár, mint mindig, most is kinosan üres (Trevelyan diplomatikai anyagának a hangja az örökké pénzért rimázkodó császári pénzügyet illetően, leendő, sértő és gúnyos. Szekfű mindebből nem idéz. Szekfű szóbanforgó munkájában csak a holland megbízottnak egy türelmetlen és sértő válaszát idézi — a Rákóczi-kormányhoz 1710-ből). A helyzet jellemzésére Szekfűtől magától, az i. m. egy egészen más helyéről, az Örökösödési háborúval foglalkozó részből iktatunk ide egy idézetet, amellyel a szerző saját Rákóczi-tanulmányának felépítését, a Habsburg-szuperioritásról és a Rákóczi-vállalkozás inferioritásáról és „főúri” amatörködéséről levezetett konkluzióját üti agyon: „A francia, török háborúk, a spanyol örökösödési háború — írja Szekfű, Mária Terézia korának tárgyalásakor, elfelejtve, hogy miket írt 60 oldalal előbb — a Habsburgok deficitjét soha nem látott mértékben növelték. Már az 1690-es évek háborúi évenként 12 millió forintba kerültek, holott a bevétel 7–8 milliót felül soha sem volt s bár 1701-ben az osztrák és cseh tartományok régi szokás szerint (?) húsz millió központi adósságát magukra vettek, rendi adóssággá váltottak, 1703-ban a nagy zsidó bankház, az Oppenheimer-cég bukása méginkább leszorította az udvar pénzügyeit. A cég hollandi, olasz, német, hitelezőit ki kellett elégíteni, különben ezek nem adtak volna kölcsönt a császárnak, akinek számára vette fel a pénzeket az európai piacokon Oppenheimer. Ebben a helyzetben a magyar jóvelmeket is lekötik, pl. a magyar sóbevétel és a hadiadó (ez az a bizonyos évi 4 millió, amelynek embertelen és istentelen behajtásáról adott Kollonics-leírást idéztük) többször van elzalogosítva a másik bécsi zsidó cégnek, Wertheimernek.” „1711-ben a háborúk végével az udvari kamara igen tisztességes elnöke, Starhemberg Gundacker gróf, 70 millióra teszi a monarchia államadósságát... „Trevelyan állapítja meg, hogy ha a hűbértartó csata történetesen elvész (nem sok hja volt) ez a Habsburgok trónjába került volna.

13) „The position of Vienna was certainly alarming enough in 1704 to call for direct assistance. On February 13, Whitworth (a bécsi angol követtség egy tagja) wrote: „I must own we live at the discretion of the Hungarians as to the suburbs, where they may arrive with little opposition in twelve hours' time”. (British Museum, Additional Manuscripts. Stepney 7064, f. 130) Trevelyan i. m. I. köt. 326 l.

14) „In December, 1703, the talk at the Austrian capital was that the Court would have to be carried to Graz in Styria, while French and Bavarians shook hands with the Hungarian rebels in the streets of Vienna” (Public Record Office Manuscripts (Hannover), State Papers 81.160. Poley's letter of December 17/28, 1703) Trevelyan i. m. I. köt. 321 l.

olaszországi erők főparancsnokát sürgősen hazarendelik az itáliai hadszíntérről, kinevezik a haditanács elnökévé és megbízzák a magyarországi hadműveletek irányításával, csak éppen pénzt és katonát nem adnak hozzá¹⁶).

A Rákóczi-ház háborúja a Habsburg-házzal — immár második Európa történetében — tizenhárom nap híján kerek nyolc esztendőig tart¹⁶) s ennek a nyolc esztendőös időtartamnak pusztá ténye igazolja, hogy a „főúri összeesküvés“ intelligensen választotta ki az időt, kitűnő diplomáciával használta fel az alkalmat s ha Rákóczi Ferenc nem erőlteti a masszív hadviselést és ehhez nem fejleszti egy kb. 40.000 kombattánsból (és legalább ugyanakkora katonai segédcsapattal álló) offenzív haderőt, amelyhez szakszemélyzete nincs, hanem ehelyett tervszerűvé teszi és csupán koordinálja a decentralizált portyázó hadviselést egy sokkal kisebb létszámú mozgékony haderővel, amelyhez egy 150 esztendőös tapasztalatokkal rendelkező, páratlanul adaptált katonaanyaga van a magyar könnyű huszárban, a kuruc háborút akár 16 évig folytathatta volna s a pénzügyi összeomlás határán álló Habsburgokat térdre kényszeríthette volna és frontális ütközetek nélkül, amiket a laza struktúrájú kuruc haderő kettő kivételével (de viszont éppen laza struktúrája következtében különösebb következmények nélkül) elvesztett és a portyacsaták százaival, amelyeket szinte kivétel nélkül nélkül megnyert, teljesen felmorzsolhatta volna a Habsburgok nyakig eladósodott családi részvénytársaságának akadozó hadigépezetét, amely attól a naptól kezdve, hogy Anglia titokban különbékét kötve Franciaországgal, az angol csapatoknak „lábhozt“ vezényelt (Restraining Orders, 1712 ápr. 25) és beszüntetett minden további pénzügyi támogatást, minden ütközetet elvesztett a franciákkal szemben a Rajnánál.

A Rákóczi-szabadságharc — a két súlyos és úgy látszik örök magyar nemzeti betegség mellett — a n y a g i kimerülés miatt¹⁷) bukott el és ennek alapoka a felszabadító háború óta tartó példátlan Habsburg-kizsákmányolás miatti országos szegénység és nem kis mértékben a költséges masszív hadviselés erőltetése volt.

Mindezek ellenére is, sőt a már közel másfél éve dühöngő pestis ellenére is, a kuruc haderő nem semmisült meg és nem tette le a fegyvert. A kuruc haderőt a hadban álló felek között Szatmáron létrejött egyezmény alapján, négy nappal a békekötés után, 1711 ápr.

16) The desperate danger of Vienna, due to the incompetence of Leopold and his lay and clerical advisers, at length forced them to entrust the fate of the Empire to Eugene (Savoyai Jenő). The obscurantists of the Imperial Court no longer dispense with his hand on the helm. In the winter of 1703–1704 he was brought back from Italy and placed at the head of the War Office at Vienna as President of the Council of War, to reorganize the forces of Austria so far as her straitened means permitted. These means were eked out by English subsidies". Trevelyan i. m. I. kötet 323 l.

16) 1703 május 12 — 1711 április 29.

17) A szabadságharc összeomlásának volt egy közvetlen oka is. 1709 tavaszától kezdve Magyarországot is elérte a keleteurópai borzalmas pestis, amelynek nálunk 410.000 halálos áldozata volt, az ország lakosságának több mint 10 százaléka.

rilis 30-án egy utolsó katonai szemlére Nagymajtény síkján összevonták s miután a két szembenálló fővezér, gróf Károlyi Sándor kuruc és gróf Pálffy János császári főparancsnok — mindkettő magyar — a „seregbontó szemlét tisztes katonai formaságok között megejtette, 12.000 kuruc megható jelenetek során a földbeszúrta 149 hadilobogóját és egy utolsó „seregbontó“ kürtjel után sírva — szétszéledt.

A legendás kor elején pompás, a végén már vásott kurucegyenruhák felejthetetlen vitézei ezzel eltűntek a szem elől, de a 149 földbeszúrt lobogón kívül hagytak maguk után valamit, ami ezelőtt nem volt meg, amit hadi teljesítményeikkel, egyenruháikkal, táncaikkal, költeményeikkel, dalaikkal, tárogatóikkal ők teremtetek meg, s ami mind a mai napig megmaradt. Ez lobogott az Örökösödési Háború Európát nyargaló huszáraiban, ez lobogott 1848—49 veressípkásaiban, ez lobogott Limanovánál, ez lobogott a Donnál, ez lobogott az 1956-os Budapest utcáin. Ez a valami 250 év óta, a Hadik-huszárok sujtásos dolmányában, a negyvennyolcas honvédség kávébarna zubbonyában, csukaszürkében, tereptarkában vagy a halhatatlan pesti srác micisapkájában, 250 esztendeje ugyanaz. Ez a valami, a kism nemzetek egyetlen megtartó ereje, a — nacionalizmus, amely a mi népünk lelkében a tárogatók hangja mellett született meg...

Tépi sötét szárnyát, hull a tolla rája
Síró kurucoknak rongyos dolmányára,
Rongyos dolmányára...

Kuruc dal.

Szekfű Gyula, aki karrierjét a Habsburg-mult elszánt védőjeként Bécsben kezdte és Rákosi Mátyásék nagyköveteként Moszkvában végezte s akinek első történetírói teljesítménye a Rákóczi-ma- kulátlan alakja irányában megnyilatkozó mély nemzeti kegyelet tervszerű és arrogáns megfricskázása vot¹⁾, az eddigiekben már

1) Szekfű Gyula, Hentzi tábornok Budavár 1849-i ostromakor elesett egyik osz-
rák katonájának unokája, aki a Petőfi Sándoroktól, Mécs Lászlóktól, Gömbös
Gyuláktól, Imrédy Béláktól, Hóman Bálintoktól, Mindszenty Józsefektől eltér-
ően, szívében mindvégig Schüttelhelm maradt, mint a bécsi levéltárban dol-
gozó fiatal történész, a Rákóczi hamvainak hazahozatalát követő nemzeti meg-
hatottság és kuruc reneszánsz éveiben írta meg és 1913-ban publikálta első na-
gyobb művét „A száműzött Rákóczi” címmel. A mű, amely a vagyonát vesz-
tett és 24 éven át külföldön hányódó fejedelemnek általunk, emigránsok által
nagyon tisztán és világosan elképzelhető életét, irreális igyekezeit a hozzá
dörgölőző, helyzetével visszaélő és jóhiszeműségét kihasználó politikai kalandor-
ok társaságában mutatja be, országos felháborodást keltett. A Rákóczi-emi-
gráció teljes forrásanyagát mindezeidig éppúgy nem vizsgálta felül senki, mint
ahogy nem ellenőriztük le Szekfű egyre gyanusabbá váló forráskritikai és for-
rásalkalmazási tevékenységét sem, noha a Magyar Történet Szekfű által írt kö-
teteinek mind hangja, mind tartalma ezt megkíváná. „A száműzött Rákóczi”-
ban összehordott forrásanyag, amennyire tudjuk, vagy inkább feltételezzük, iga-
zolt, s ha nincs elhallgatott forrásanyag, mint ahogy a Magyar Történet-ben
v a n, az interpretáció, bármilyen rideg is, hű. A Szekfű ellen a könyv miatt
annakidején indított társadalmi- és sajtó-hajsza formáját, hangját és túlzásait
el kell ítélnünk, hisz a történész számára az igazság keresése feltétlenül köte-
lező és saját interpretációjához, amennyiben az jó his z e m ű, minden törté-
nésznek kétségtelen joga van és fájdalmas történelmi megállapítások miatt, ha
azok igazak és előadásuk nem sértő, hajsztát indítani egy tudós ellen méltatlan
dolog, arról nem is beszélve, hogy egy szakteljesítmény minőségének megállá-
pításában sem az u. n. társadalom, sem a napisajtó nem illetékes, márpedig a
hajsza erre törekedett. „A száműzött Rákóczi” önmagában lehet mintaszerű törté-
nettudományi teljesítmény.

A könyv megírása maga azonban, különösen az adott korban és az adott
magyar politikai körülmények között, határozottan politikai és nem tudomá-
nyos gesztus, mégpedig Habsburg-érdekű politikai gesztus és — történettudo-
mány ide, történettudomány oda — arrogáns gesztus volt, azzá tette a pusztá
tény, hogy a szerző a bécsi falak és a császári hatalom biztonságában fittyet
hányt a magyar közvélemény lelkiállapotának.

Szekfű Gyula nem a magyar történettudomány szolgálatában írta a könyvet,
hanem a tudományon kívül fekvő célból, vagy legalábbis a tudományon kívül

gyakran idézett művében nemcsak a magyar haderő alacsonyrendűségét igyekszik kimutathatóan tendenciózus forrásalkalmazással bemutatni a szintén tendenciózusan „felfelékerékített” császári haderővel szemben, hanem a nemzetközi jelentéktelenség és a diplomáciai amatőrködés lekicsinylő vonásait is rá akarja erőszakolni tendenciózus forrásalkalmazással II. Rákóczi Ferenc fejedelem alakjára, aki szerinte „a diplomáciában, a nemzetközi viszonylatokban mindvégig tanuló maradt”²⁾. Sőt a szabadságharc „hosszú haldoklásáért” is — az 1708—1711 közti időt Szekfű ismételten és különös hangsúlyozással a „szabadságharc haldoklásának” nevezi — Rákóczi „végzetes halogatását” és „hiú diplomáciai reménységét” teszi felelőssé, mert Rákóczi a Habsburgok által „felajánlott” — szerinte — „tisztességes békét” kétszer is elutasította és a „siralmas minimumot tartalmazó” szatmári béke, Rákóczi félretolásával „két magyar ember — Pálffy és Károlyi — együttműködésének eredménye volt, mégpedig az utolsó pillanatban”, mert „Savoyai Jenőben és haditanácsában erős volt a szándék, hogy a fegyveres elnyomást minden tárgyalás nélkül végrehajtsák”³⁾.

A Hóman-Szekfű Magyar Történet által a Rákóczi-Magyarországról nyújtott képhez — a tényekhez, a történetírói állásponthez és annak alátámasztására kiszelektált forrásanyaghoz s annak kezeléséhez egyaránt — igen sok hozzátennivaló van és ezt a kiegészítést mind a bekeakudozások, mind pedig egy a nemzetközi életben soha komolyan nem vett, sőt a végén már **í e n é z e t t** Rákócziról adott tendenciózus kép kérdésében el kell már egyszer végeznünk nemcsak II. Rákóczi Ferenc tiszteletreméltó emlékenek védelmében, hanem a nemzetének multja iránt érdeklődő magyar közvélemény érdekében is.

Iekvő célból is. A mű anyagának összegyűjtése, feldolgozása, megírása és publikálása korában a magyar történet egész területén még óriási feldolgozatlan és tisztázatlan foltok voltak (sőt ma is vannak). Ha tehát egy fiatal tudós dolgozni akart, bőven találhatott a magyar nemzet történettudományának direkt területén is Rákóczi emigrációban töltött s nemzeti történetünk integránsi részét nem jelentő 24 esztendejénél összehasonlíthatatlanul fontosabb és sürgősebb feldolgoznivalót is, hisz a száműzött Rákóczi élete, amelynek nemzeti történetünk alakulására hatása nincs, alig több történelmi kuriozitásnál. Ha tehát valaki a feldolgozatlan direkt területek helyett egy történettudományos szempontból tizedrangú függelékterületet választ első művének, annak feltétlenül oka van s ez az ok semmi esetre sem tudományos, hanem feltétlenül tudományon kívüli ok és ezt a megállapítást „A száműzött Rákóczi” megszületésének időpontja mégjobban aláhúzza. A példátlanul nagy kuruc-kultusz ellen tenni kellett valamit osztrák részről, hisz a magyarság szellemi és érzelmi élete akkoriban éveken keresztül Rákóczi-kegyelettel volt feltöltve Rákóczi hamvának hazahozatalától (1906) a szatmári béke és Nagymajtény 200 éves évfordulójáig (1911). A kassai dóm a nemzet Pantheonjává válik, a kuruc-kornak roppant irodalma támad, egy Andrásy grófnő megírja a Krasznahorka búszke vára című dalt, a színházakban az Ocskay brigadéroszt játsszák és a könnyes magyar búszkeségnek ezekben az éveiben a bécsi levéltárban egy Schüttenhelm-lelkű Szekfű Gyula nevű fiatal tudós pontosan ezt az időt választja ki arra, hogy a hősrossz magasztosult fiatal és dalias fejedelemnek a nemzeti lélekbe beleégetett kollektív képe mellé odadobja a magyar közvélemény elé emigrációban győtrődő, kínlődő, végül rezignált öreg Rákóczi képét.

2) Hóman-Szekfű Magyar Történet IV. köt. 305. l.

3) U. o. 308. l.

Szekfü Gyula tanulmányának hadtörténeti részéhez már fűztünk elégséges adalékot arra, hogy a Habsburgok helyzete, amelyet Trevelyan összefoglalása szerint⁴⁾ „empty treasure-chest and ill-organized army“ jellemez, pénzügyileg és katonailag egyaránt, kezdettől végig Anglia és Hollandia támogatásától függött. A spanyol örökösödési háború két fő hadműveleti területe közül az egyiken, a flandriai hadszíntéren, osztrák részről egyetlen szál ember sem harcolt soha a 12 év alatt, a másik fő hadműveleti területen, Spanyolországban, pedig csak egyetlen szál ember reprezentálta Ausztriát, Lipót császár fia, Károly, a trónkövetelő, angol és portugál katonai védelem alatt. Még a rajna-felsődnai hadszíntéren is csak nagyobb ütközeteket előkészítő csapatösszevonások idején jelent meg a császári haderő, amelynek részlegeit ilyenkor az olaszországi és magyarországi hadszíntérről vonták átmenetileg el s irányították az ütközetek után sietve vissza. Az itáliai hadszíntéren (a mai Olaszország egy része, Toszkána akkoriban francia birtok volt) a háború első négy évében, 1701-től 1704 végéig olyan súlyos volt a császári haderő helyzete és állapota, hogy az angol kormány 50.000 fontot küldött, nem Bécsbe, nehogy másra költse, hanem közvetlenül Savoyai Jenő kezeihez lőszerre, felszerelésre és élelmezésre, hogy a demoralizált csapatokat némileg rendbehozzák (1704) a helyzet csak akkor javult némileg, mikor az angol diplomáciának hosszú fáradozás után, 1704-ben Savoyát, amely addig Franciaország szövetségese volt, sikerült területi ígéretekkel átcsalni a koalícióba (Savoya felsőitáliai hercegség és annak hercege Viktor Amadeus nem tévesztendő össze Savoyai Jenővel aki a savoyai uralkodó hercegnek csak rokona volt a családjában francia ágából s aki mint hivatásos katona egyszerűen zsoldosa volt a Habsburgoknak). A „130.000 főre tehető“ császári haderő egészen a szatmári békéig, 1711-ig csak az itáliai és magyarországi hadszíntéren volt foglalkoztatva s a két hadszíntér közül a magyarországin volt a nagyobb erő⁵⁾. A szatmári béke után hat hónappal (1711 novemberében) pedig Anglia lép ki — szövetségeseit cserbenhagyva — a küzdelemből s ezzel Ausztria, 70 millió forintnyi államadóssággal, legfőbb pénzügyi támogatóját veszti el (s vele együtt a háborút).

A pénzügyi és katonai összeomlás határán álló Habsburg-ház helyzete elnagyoltan felvázolva ez, s mindezt Szekfü Gyulának is tudnia kellett tanulmánya megírásakor. Ezzel szemben a szóbanforgó tanulmányban (i. m. 297 l.) ezt a mondatot engedi meg magá-

4) Trevelyan i. m. I. köt. 233. l.

5) „We have not soldiers enough in Piedmont — írja 1704 novemberében, a nagy nöchstadti győzelem utáni hónapokban a savoyai udvarnál akkreditált angol követ, Richard Hill, Marlborough hercegnek — to put a garrison in Turin“. (Trevelyan i. m. II. köt. 10 l.) „The Emperor's letters pointed to the same conclusion; he could send no more Austrian troops to Italy, because the Hungarian rebels, with whom he obstinately refused to come to terms, were pressing him hard at home“. (Trevelyan i. m. u. o.) Lám, Szekfü Gyula 130.000 emberéről nemcsak Trevelyan nem tud, hanem Lipót császár maga sem. Az olasz hadszíntér problémáját végülis Angliának kell megoldani. Marlborough herceg november utolsó hetében Berlinbe utazik és Frigyes porosz királytól 300.000 sovveraign évi bérösszegért 8.000 porosz katonát „bérel“ s ezek mennek a következő év tavaszán (1705 márc.) le az olaszországi frontra és mentik fel a francia ostrom alól a kapituláció előtt álló Turint. (Trevelyan i. m. II. köt. 11. l.)

nak: „A következő évben, ha tovább tart a felkelés, akár 100.000 főnyi sereget is idedobhatott volna a nyugati harctereken immár csak formálisan küzdő, béketárgyalásokat folytató Ausztria“. Nos, amint ez Trevelyannek az egész háború összes hadszíntereinek minden jelentékenyebb ütköztétét részletesen letárgyaló művéből számszerűleg kimutatható, Ausztriának a 13 éven át tartó örököségi háború folyamán soha nem volt — és amint Szekfű pénzügyi adatai mutatják, nem is lehetett — 100.000 főnyi hadereje. Kombattáns ereje az 50.000-et a legnagyobb erőfeszítések idején sem érte el. A békét viszont XIV. Lajossal még a kolíció többi tagjai sem (Angliát kivéve) a szatmári béke után következő évben, hanem csaknem pontosan két évvel azután (utrechti béke, 1713 április) kötik meg, a makacskodó Ausztria meg éppen még egy további évvel később (rastatti béke, 1714 március), miután magáramaradt haderejét a franciák két éven át minden csatában megverik és XIV. Lajos a rajnai térben visszavesz tőlük csaknem mindent, amit előzőleg 12 év alatt elveszített. „Eugene (Savoyai Jenő) now — írja az angolok kilépésének külpolitikai és katonai hatását elemézve 1712 júliusáról Trevelyan⁶⁾ — left with forces inferior to the French, rashly undertook the siege of Landrecies. Villars (a francia hadvezér) outmanouvred him and inflicted on him at Denain such a defeat as the Allies never suffered under the command of Marlborough. Before the campaign was over, the French had retaken Le Quesnoy, Bouchain and Dounai“.

Igy állt a magyar hadszíntér katonai terhei alól felszabaldult Ausztria hadereje egy évvel a szatmári béke után, amikor — Szekfű Gyula szerint — „akár 100.000 főnyi sereget is Magyarországra dobhatott volna“. Ehhez az egyébként nem túlságosan történettudományos „volnához“ talán nekünk is szabad egy hasonló „volnát“ hozzáfűznünk. Ha Károlyi Sándor 1711 tavaszán nem fordul szembe a tárgyalások további nyújtását elrendelő Rákóczi-val és nem köti meg önhatalmúlag a szatmári békét, hanem vár az ősig (a nyári időt mind a szenvedő polgári lakosság mind a csapatok könnyebben viselték volna, mint az előző telet), a békeszerződés egészen másként alakult volna. S hogy Szekfű felelőtlen és alaptalan „volnájával“ szemben mi áll a mi „volnánk“ mögött, arról alábbiakban számolunk be.

Angliában a háború-párti wigh-kormány 1710 augusztusában megbukott, átadván helyét a békepárti Bolingbroke tory kormányának s ennek a fordultnak a következményei már ősszel mutatkoztak is, különösen mikor kiderült, hogy a hadi költségvetés 1,100.000 font sterling deficitet mutat, ami az államadósságokat 7,129.000 fontról 8,240.000 fontra emelte fel az 1710/11. költségvetési évben⁷⁾ Ebben a helyzetben indultak meg a titkos tárgyalások Franciaországgal 1711 tavaszán, amelyeknek eredményeképpen október 8-án, négy és fél hónappal a mi szatmári békénk után, Anglia egy titkos szerződést kötött, amellyel nemcsak Ausztriát, hanem az egész koalíciót ridegen cserbenhagyva — és általános felháboro-

6) Trevelyan i. m. III. köt. 222. l.

7) Trevelyan i. m. III. köt. Appendix A. (324—325 lapok).

dást váltva ki mindenütt, még saját országában is⁸⁾ — a további hadműveleteket a maga részéről hirtelen beszünteti, a tiltakozó Marlboroughot menesztí és minden további pénzsegélyt beszüntet.

A fordulat nyilvánosságra hozatala a villámcsapással egyértelmű a koalíció tagjaira, a rettenetes pénzügyi helyzetben levő Ausztriára pedig a katasztrófával egyenlő. Súlyosbítja a helyzetet, hogy Ausztria londoni követe, gróf Gallas, felháborodásában egy sértő megjegyzésre ragadtatta el magát, amire a királynő kitiltja a palotából és azonnali visszahívását követeli s ezzel 1711 novemberében Anglia és Ausztria között a bécsi kormány minden igyekezte ellenére, a diplomáciai viszony is megszakad. Szorongatott helyzetükben Bécsben azt találják ki, hogy Európa egyetlen népszerű Habsburg-embere, Savoyai Jenő menjen egy Marlborough herceghez eszközölt „kollegiális” látogatás ürügyével Angliába és próbálja meg ő rávenni Anna királynőt és kormányát a háború és a szövetségi viszony folytatására. Savoyai hetekig tartó utazás után 1712 januárjában ér Londonba, ahol a wigh-párti tömegek meg is éljenzik, de sem a kormány, sem az udvar nem tárgyal vele és üres kezekkel tér vissza, hiszen akkor már a Marlborough házaspár kegyvesztett s a herceg meg van fosztva a fővezérségtől^{9a)}.

A Szekfű Gyula által olyan elcsüggesztő és rideg színekkel festett „reménytelen” magyar helyzettel szemben az ellenfél helyzete körülbelül ez, erről azonban Szekfű a szatmári béke történelmi elemzése során egy hangot sem szól, ellenkezőleg „100.000-es had-erőről” beszél.

Rákóczi Ferenc politikája tehát reális és intelligens a szabadságharc elindításában éppúgy, mint abban, hogy a háborút makacsul folytatja és 1711-ben is folytatni akarja mindaddig, míg feltételeit a bécsi udvar el nem fogadja.

Ezeknek a feltételeknek nem a nemzeti panaszok orvoslása a kruciális pontja, ezt a Habsburgok mindkét esetben — sőt Szatmáron is — megígérik, mint mindig, amikor bajban vannak és pecsétet levelet is hajlandók adni róla, mint ahogy adtak már nagyon sokszor. A kruciális pont a — biztosíték kérdése. Rákócziék az 1704-es tárgyalásokkor éppúgy, mint 1706-ban, biztosítékokat követelnek s a tárgyalások mind a két esetben, hónapok munkája után, ennél a pontnál akadnak el. Az egyezés megtartására kívánt biztosítékokra sem Lipót 1704-ben, sem fia 1706-ban nem hajlandók, elárulva mindkét alkalommal, hogy alkudozásaiknak, amelyek mellesleg mindkét alkalommal kizárólag csak egy-egy válságos és sür-

8) Trevelyan i. m. III. köt. XI, XII és XIII fejezetek.

9a) Sőt, mivel Savoyai látogatását a whig ellenzék tömeges tüntetésekre használják fel, a látogatás a kormánynak határozottan kellemetlen, úgy, hogy a Lengyelországból néhány héttel ezután, szintén a békekötéssel kapcsolatos céllal a hulli kikötőbe érkező Rákóczi Ferencet udvariasan fel is kéri a kormány, hogy a feszült hangulat miatt ne menjen Londonba. Szekfű idézett művében az angliai háttérrel egy hangot sem szólva ezt közli az olvasóval: „Rákóczi Danzigon át Angliába utazott a békébe való foglalás érdekében, ahol azonban a hulli kikötőből nem engedték Londonba”.

gető veszélyhelyzet elháríthatatlan nyomására indultak meg, mindkét alkalommal időnyerés volt a céljuk, nem voltak őszinték és „tiszteséges” feltételeiket nem szándékoztak megtartani.

Az egyezmény megtartására magyar részről kívánt biztosíték egyike az Ausztriával szövetséges nagyhatalmak garanciája — amelyekre egyébként mind Anglia, mind az akkor még tengeri nagyhatalmat jelentő Hollandia hajlandó lett volna, sőt próbálták is erre a bécsi udvart rávenni — másika az autonóm erdélyi fejedelemség visszaállítása volt körülbelül olyan viszonyban a Koronához, mint a birodalom államai voltak a császárhoz. A tárgyalásokat a Habsburgok mindkét alkalommal ezeknél a feltételeknél húzták-vonták — az alkudozások mindkét alkalommal 10—10 hónapon át tartanak — mindaddig, míg válságos helyzetük átmenetileg nem enyhül s mikor ez, az első esetben 1704 október végén, a második esetben 1706 júniusában, bekövetkezik, azonnal „megmerevednek” és megszakítják a tárgyalásokat.

Hogy a Habsburgok békekészsége mennyire kizárólag csak külpolitikai és hadihelyzetük kényszeréből folyik, annak demonstrálására — Szekfü Gyula helyett — felvázoljuk a Habsburgok általános külpolitikai és hadihelyzetét mindkét alkalommal.

A Lipót-féle alkudozásokat Széchenyi Pál kalocsai érsek kezdeményezi 1704 januárjában, mikor az udvar azon a ponton van, hogy az Ausztriát dúló kurucok elől Grácba menekül és az első formális békeértekeztet a Recrudescunt Európában való szét-dobása után néhány héttel, márciusban jön létre Gyöngyösön, amikor az itáliai hadszíntérről a magyarországi hadműveletek irányítására sürgősen hazarendelt és a haditanács élére állított Savoyai Jenő távollétében az itáliai arcvonal csaknem teljesen összeomlott⁹⁾. Vendöme (a francia erők parancsnoka) a Garda-tó északi csücskénél állt, a néhány hónappal előbb átszalogatott savoyai herceg, Viktor Amadeus, két tűz közé szorulva egyre támogatást sürgetett, nyugaton pedig, a Felső-Duna vonalán, Ulmtól Ingolstadtig minden erő a francia-bajor haderő kezében volt. S hogy a kép teljes legyen, az Oppenheimer-bankház bukása után a bécsi udvar sehol Európában kölcsönt felhajtani nem tudott, Szekfü Gyula pedig, akinek 130.000 emberéből Lipót néhány hadosztályt kölcsönkérhetett volna, akkor még nem élt. A helyzet csak az angol-holland (Marlborough) és a hannover-hesseni-porosz (Badeni Lajos) haderők felső-dunai hadműveleteinek megindulásakor, májusban enyhül, aminek következtében a Habsburg „békekészség” azonnal eltűnik¹⁰⁾ s csak akkor jelentkezik megint, mikor

9) „The resistance of Austria in Italy was almost negligible that year, for Eugene had been recalled to Vienna to make head against the Hungarian rebels as best he could, short of money and short of men”. Trevelyan i. m. 1. köt. 321. l.

10) „And at his (Nottingham angol külügyminiszter) instigation, as also at that of Marlborough, our Minister, Stepney at Vienna was constantly urging the Emperor Leopold to grant concessions to the armed Hugarian Protestants and Constitutionalists, so as to face westward against France with his eastern door safely closed behind him, and his hereditary dominions united. But the Em-

az itáliai frontról a magyarországi hadművelleti területre áthozott haderő minden „nélkülözhető” részét — 18.000 embert — most meg már a felső-dunai hadszíntérre kell vinni (július eleje) a már említett höchstädti ütközethez és így időnyerésre van szükség (második gyöngyösi békeértekezlet). A höchstädti győzelem (augusztus) után a tárgyalások megint megszakadnak¹¹⁾, mikor azonban az egyre kétségbeesettebb helyzetben levő Viktor Amadeus azal fenyegetőzik, hogy ha nem kap segítséget, kénytelen lesz újra átállni a franciákhoz s ezzel Eszakiitáliai elveszett, oda tehát csapatok kellenek, a tárgyalások fonalát Bécs újra felveszi (selmcbányai értekezlet), sőt kéthónapi fegyverszünetet kér (szeptember közepétől november közepéig). Most, az itáliai hadszíntér helyzete feletti aggodalmukban megint az angolok húzzák ki a Habsburgokat a csávából. Marlborough novemberben betegen utazik Berlinbe és évi 300.000 aranyért kibérel a porosz királytól 8000 embert az olaszországi hadszíntér számára (lásd 5. lábjegyzetet) s miután a szorongás így elmúlt, Lipót végleg megszakítja a békealkudozásokat.

A második, József-féle békealkudozás 1705 októberétől 1706 júliusáig tart és a külpolitikai háttér, cél és stílus Habsburg-résről ugyanaz, mint Lipót esetében volt, legfeljebb csak a részletek különböznek.

Mikor apja halála után három héttel, 1705 májusában az éppolyan hangzatos, mint amilyen üres „Szent Római Birodalom Császára” címet felvette¹²⁾, a fiatal Habsburg igen magas lóról kezdte s miután a poroszok és a hollandok már amúgyis utálták Ausztriát, egy gögös „császári” gesztussal egy kínos és számára megalázó következményekkel járó diplomáciai konfliktusba került a Habsburg-trón megmentőjével és egyetlen erőforrásával, Angliával is. (Megtiltotta, hogy a hivatalos császári levelezésben Anna angol királynőt „Felseged”-nek (Ihre Majestät) cimezzék, helyette a német uralkodó tejedelmeknek járó „Magasságod” (Ihre Serenität)

peror, under Jesuit advice, was obdurate” (Public Record Office Manuscripts, State Papers 104, 202, ff. 134, 258, 260; Additional Manuscripts (Stepney Papers) 7058, ff. 20, 339, 341, (Hatton Finch Papers) 29593, 1704. márc. 16-ról, továbbá A. Legrelles; La diplomatie Française et la succession d'Espagne 305—334 l.) Trevelyan i. m. I. köt. 304 l.

- 11) „But the Duke (Marlborough, akit Lipót Mindelheim hercege címmel tüntetett ki a höchstädti győzelem után) would have been even better pleased if the Emperor had taken his constantly reiterated advice to make terms with the Hungarian Constitutionalists and Protestants, and so attain power to finish the Italian war next year... But the Emperor would rather risk the loss of Italy than come to any terms with the Hungarian demands. Blenheim (utalás Marlborough höchstädti győzelmére, amely többek között arról is nevezetes, hogy nem Höchstädtben, hanem az attól 4 kilométerre fekvő Blenheim nevű faluban vívták. A csatát az angol és francia történetírás így is nevezi) only hardened his heart and he began to resent personally the repeated attempts made by Stepney at Vienna, to mediate between himself and his subjects. The Jesuits at his ear were against compromise...” (British Museum, Additional Manuscripts (Stepney) 7069, Stanhope levele Stepneyhez 1704 aug. 29, 7058 ff. 23, 35, 99, 360/b, 7059 f. 31; (Coxe Papers) 29056 ff. 152) Trevelyan i. m. I. köt. 400—401 lapok.
- 12) A Szent Római Birodalom, amelyről taláiban jegyezték meg, hogy sem nem szent, se nem római, se nem birodalom, több mint 300 „államból” lazán összetett konglomerátum volt, amelyek fölött a „császár” felségjogukat nem gyakorolt.

megszólítást rendelte el, amire aztán kapott a bécsi angol követőtől, Lord Stepneytől, kormánya megbízásából egy olyan orrot, amit soha aztán el nem felejtett¹³⁾. A kínos affér hullámai még el sem csendesedtek, mikor augusztusban egy újabb sokk érte a bécsi udvart, XIV. Lajos különbékét ajánlott Hollandiának felajánlva nekik Németalföld déli részét (a mai Belgiumot), amely akkor spanyol tartomány volt és a holland kormány hajlandónak nyilatkozott tárgyalni¹⁴⁾. A diplomáciai előkészítés meg is indult és folyt október közepéig, amikor angol rábeszélésre és főleg Marlborough személyes közbelépésére a hollandusok elejtették a tervet a kikötéssel, hogy Ausztria viszont likvidálja a franciák egyre fenyegetőbbé váló pozícióját Felső-Itáliában. Mivel pedig ehhez mindenekelőtt a magyar hadművelleti terület terhetől kellett megszabadulni, mind az angol, mind a holland kormány a magyar kérdés békés megoldását követelte s bécsi követek közvetítését ajánlotta fel. Így és ennek következtében indulnak meg angol-holland követelésre Stepney angol és Rechteren holland követek közvetítésével október második felében, egy héttel a francia-holland tárgyalások megszakitása után Nagyszombatban¹⁵⁾ a béketárgyalások, most már másodszor, Rákóczi és a császár között és folynak a magyar feltételeket jogosnak és elfogadhatónak tartó két követ Bécsre gyakorolt állandó nyomása alatt egészen a következő év májusának utolsó hetéig, amikor a nyugati hadművelleti területen egy még a höchstädti ütközetnél is nagyobb kihatású fordulat következik be.

A koalíció koncentrált erői Ramilliesnél május 13-án teljes győzelemmel fejeznek be egy 12 napos ütközetet, amelynek hatása alatt Brüsszelben forradalom tör ki Spanyolország ellen, amelytől — 150 évvel Németalföld északi fele (Hollandia) után — Dél-Németalföld is elválík. Ezt a győzelmet megint Marlborough aratta

-
- 13) ... by an almost incredible piece of obscurantism, the Viennese Chancery began to address Queen Anne in formal documents, as „Serenity” instead of „Majesty”, denying the title of lawful queen to the sovereign to whose effectual aid last year the Hapsburgs owed it that they still occupied their throne! This was too much even for Secretary Hartley's furtive caution; he charged Stepney to let the young Emperor know in good set terms what was thought of this piece of bureaucratic impertinence” (Historical Manuscripts Commission, Portland IV pp. 186—187; Additional Manuscripts (Stepney Papers) 7069, ff. 65, 67, 69—70; Coxe Papers Chap. XXXIII, Trevelyan i. m. II. köt. 51 l.
- 14) Marlborough levelei Heinsius holland államfőhöz Trevelyan i. m. 2. köt. Appendix A., továbbá Coxe Papers, Chap. XXXVIII, I, pp 453—456, valamint Geyl holland professzor művének (Nederland's Staatskunde in de Spaansche Successoorlog) 8—10, és Legrelle i. m. IV. 364—374 lapjai. Trevelyan i. m. II. köt. 58—60 lapok.
- 15) A császár „békékeszségéhez” Herbeville sorozatos magyarországi vereségei is hozzájárultak, akit Károlyi Sándor július-augusztusi dunántúli és a szerb határvidék elleni hadművelleti elvágta Ausztriától, katalnba került, amelyet a Beresényi hadseregnek északról zárt le, s miután Herbeville Komáromnál hiába kísérelte meg a kitörést, a kelet felől nyitott katalnból Buda, Szeged, Nagyvárad, Zsibó zézugos vonalán végigkergetve Erdélyben az ottani Rabutin hadsereghez akart eljutni, Szekfű fogalmazása szerint „Erdélybe ment, ahol Rabutin már nagyon egyedül érezte magát (?)” („Herbeville romlása” 1706 szeptember-november). A 65 napon át tartó üldöző hadjárat részleteiről Szekfű egyetlen hangot sem ír, csupán Herbeville egyetlen sikeres akcióját, a zsiibói sáncok sikeres megkerülését említi meg így: „Rákóczi Forgáchcsal és franciáival a zsiibói sáncokban állta útját, de a császáriak megkerülték és megverték” (i. m. 295 lap).

és megint a Habsburgok használták ki. A bécsi magatartás márolnapra megváltozott. A császár, mint volt Spanyol-Habsburg birtokra azonnal bejelentette jogigényét Délnémetalföldre, a szövetségesek nagy megrökönyödésére azonnal követelte annak adóbevételit, a magyar kérdésben pedig, az összes előzetes megállapodásokat felrúgva s a két idegen követet dezavválva, hirtelen dik-tatórikus hangot ütött meg, sőt mivel a méltatlankodó Stepney határozottan fellépett a tárgyalások folytatása és befejezése kérdésében olyannyira, hogy emiatt minden bécsi kormánytényezővel feszült viszonyba került¹⁶⁾, József, aki az egy évvel azelőtt kapott megleckéztetés miatt az angolt amúgysem szerette, visszahívását követelte a magyar ügy miatt¹⁷⁾ és hogy mindezt még meg is tette, a felsőitáliai front likvidálásával kapcsolatos angol-holland kívánságot, tervet s az ehhez a holland-francia tárgyalások veszélyében kötött egyezményt megszegve, a ramilliesi ütközet után sürgősen az itáliai hadszíntérre irányított császári csapatokat megállította¹⁸⁾ és a Savoyai Jenő parancsnoksága alá beosztott, angol zsoldban álló hesseni részlegekkel együtt a magyarországi hadszíntérre rendelte¹⁹⁾ és abban a pillanatban, amikor ezek beérkeztek, a nagyszombati tárgyalásokat beszüntette (1706 július 14).

A Habsburgok által felajánlott két „tisztességes béke” pontos és hiteles története Habsburg részről, íme, ez és a fentiekben közölt teljes anyag Szekfü Gyulának a Magyar Történet második kiadása előtt (1935) rendelkezésre állott²⁰⁾ és Szekfünek ezt az anyagot ismernie kellett. Ennek ellenére a tárgyalások sikertelenségét Rákóczi Ferencre hárítva, az egész komplexumot a lelkiismer-

- 16) „George Stepney, who could no longer endure the political atmosphere of Vienna and had made himself unpopular with the Imperial advisers by his constant demand that they should come to terms with the Hungarian rebels, was summoned away to Brussels to act there as England's representative in the Condominium”. (A koalíció elutasítva József jogigényét Délnémetalföldre, közös birtokba, kondominiumba vette ezt a területet). Trevelyan i. m. II. k. 136 l.
- 17) A felháborodott angol kormány ezt a fricskát azzal adta vissza, hogy a császár által igényelt területre Stepneyt nevezte ki angol kormány megbízottként, aki távozása előtt levelet írt Marlboroughnak. „The hearts of these people, Stepney wrote just before he left Vienna, are hardened by your victories, the whole burden of the war against France lies on us”. (Additional Manuscripts (Stepney Papers) 7064, ff. 1, 5, 8, 62; 7069, ff. 101, 103) Trevelyan i. m. II. köt. 141 l. Az angolok egyébként 1711 őszén irgalmatlanul megfizettek a Habsburgoknak magatartásukért. A spanyol trón a Bourbonoké lett.
- 18) „The result of Blenheim followed by Ramillies should have been to set the Austrian armies free to cross the Alps (az itáliai hadszíntérre). But they were diverted to wage war on the Hungarian rebels, with whom the Emperor Joseph refused to come to terms in spite of the constant solicitations of Marlborough and the English Ministers”. Trevelyan i. m. II. köt. 141 l.
- 19) „In May, 1706, Hessian troops on the way to Italy had been stopped in Bavaria by the Imperial orders. In July and August, while Turin was on the point of falling unless relieved, more Imperial troops were called from the Rhine to the Danube, where an army of 36.000 men was assembled to make war on the Hungarians”. Trevelyan i. m. II. köt. 141 l.
- 20) Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. Bécsi hadillevéltár kiad. A. Legrelles: La diplomatie française et la succession d'Espagne. Geyl: Nederland's Staatskunle in de Spaansche Successieoolog. G. M. Trevelyan: England under Queen Anne.
A levéltári forrássanyagon kívül, kész, feltárt anyag négy — egy osztrák, egy francia, egy holland és egy angol — terjedelmes és részletes műben. A Feldzüge és Legrelles régi kiadások, Geyl műve 1929-ben, Trevelyané 1930-ban jelent meg, a Magyar Történet második, javított kiadása 1935-ben.

retlen francia politika biztatásaival motiválja, amely Rákóczi diplomáciai primitívségét csak kihasználta, „hogy a Habsburg-ház erejének egy részét ott távolkeleten lekösse“.

Függetlenül attól, hogy minden nagyhatalom mindenkor kihasználja kis szövetségeseit, a „Napkirály“ meg egyébként is mindenkit kihasználta, a Habsburg-ház erejének megosztása éppannyira magyar érdek volt, mint amennyire francia s „a Habsburg-ház erejének lekötése ott távol nyugaton“ a magyaroknak legalább annyit ért, mint az ő teljesítményük a franciáknak. emiatt a körülmény miatt akár a Rákóczi politikáról, akár a franciákról úgy és olyan „megbotránkozással“ írni, ahogy ezt Szekfű teszi egy történelmi kiértékelés során, enyhén szólva is kezdetleges dolog volna, ha Szekfűnek nem lenne célja vele. S hogy ez a cél micsoda, hogy mit és kiket akar Szekfű találni, mikor XIV. Lajost üti, átlátszóan megmutatják az alábbi sorok: „Hasonló szolgálatért (!) pártolta és fizette (sic!) — minél szűkösebben — a szicíliai felkelőket és a katalánokat, ez utóbbiakról kancellárja világosan megírta: „árulókat és lázadókat (!) használni kell, míg lehet s aztán minden teketória nélkül átengedni rossz sorsuknak“. A magyarokra ez az időpont még nem következett be — folytatja Szekfű a sunyi idézet mögül a magyar nemzeti kegyelet és önérzet arcába elhelyezett ökölcsapás után — s ezért XIV. Lajos havi pénzküldeményekkel, tisztekekkel és jó szóval egyaránt biztatja Rákóczit a kitarásra. Követének, a gógös (!) Desalleurs márkinak főfeladata volt, hogy a fejedelmet a békekötéstől visszatartsa“²¹⁾.

Nem feladatunk kommentárt fűzni a Szekfű-féle fogalmazásnak sem olcsó propagandaerőlködéséhez, sem a nemzetgyalázás fogalmát kimerítő hallatlan „történetírói“ szemtelenségéhez, sem pedig a harminc évvel ezelőtti magyar intellektuális-világ tornpultságához, amely ezt eltűrte, ezért a szakmai kritika keretein belül maradván, a fenti idézettel kapcsolatban, amelynek a szavak közül előízzó nem túlságosan „egyetemi tanáros“ szubjektivitását bizonynyal érzi az olvasó, csak egy megjegyzésre szorítkozunk. A spanyol örökösödési háború tizenhárom esztendeje alatt XIV. Lajos semmire nem „használta fel“ a katalóniaiakat, egyetlen sout nekik nem „fizetett“ s őket használat után nem engedte át „rossz sorsuknak“ azon egyszerű oknál fogva, mert az egész Bourbon-párti Spanyolországban Katalónia volt az egyetlen tartomány, amely az első perctől az utolsóig, Barcelona férfiak, asszonyok, gyermekek által végrehajtott kétségbeesett és csodálatos védelméig és megrázó pusztulásáig XIV. Lajos tábora ellen és a Habsburg trónkövetelő mellett harcolt és ezt a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem országoshírű professzoráak már csak azért is tudnia kellett volna, mert a katalán-tragédia a korabeli Európát éppúgy megrázta, mint korunkban az 1956-os magyar szabadságharc, és az akkori európai közvélemény éppúgy számonkérte (éppúgy minden eredmény nélkül) a spanyol trónért háborút indító Habsburgoktól, Angliától és Hollandiától, hogy hűséges és hőiesen harcoló kis katalán szövetségésüket nem foglalták bele az utrechti békeszerződésbe, hanem ridegen és hálátlanul átengedték

21) Hóman-Szekfű i. m. IV. köt. 303—304 lapok.

őket „rossz sorsuknak“, mint a tiltakozó és demonstráló angol nép maga, és még az egyébként hűvös és tárgyilagos és természetesen angol Trevelyan is a szégyen és felháborodás megbélyegző mondatait írja le tulajdon nemzete akkori kormányának hálátlan és cinikus magatartásával kapcsolatban²²⁾.

XIV. Lajost nem feladatunk védeni s ilyenre nem is szolgált rá, de a tény az, hogy a szatmári békét éppúgy nem XIV. Lajos kötötte, mint ahogy nem a legyőzött Franciaország diktálta az utrechti béke feltételeit sem.

A tárgyalások harmadszori felvétele, 1711 tavaszán, szintén a bécsi udvar szorult, sőt minden eddiginél szorultabb helyzetével esik össze²³⁾ s mivel ez a szorultság ezúttal nem oldódik fel egy-egy döntő győzelemmel, mind az első kettő, hanem ellenkezőleg a vereségek sorozata következett az angol pénz és az angol haderő és flotta támogatása nélkül maradt kimerült és a pénzügyi összeomlás végpontján álló Ausztriára, ezek a tárgyalások most már meghozták volna a kívánt eredményt, ha kuruc részről ugyanúgy húzzák, mint az első kettőt, ahogy Rákóczi Ferenc diplomáciai zsenije tervezte és akarta, hiszen, mint láttuk, az angolok kilépése a háborúból 1711 őszén, sorsdöntő fordulatot jelentett. Szekfű előadásával szemben a való helyzet ez volt.

És nem más a helyzet a Szekfű-tanulmány történelmi konklúzióit illetően a Rákóczi-diplomácia minősége tekintetében sem. Rákóczi Ferenc diplomáciája összehasonlíthatatlanul tehetségesebb és intelligensebb volt, mint a Habsburgoké, nemzetközi súlya pedig a francia-spanyol-olasz világban, amelyhez tartozott, éppúgy, mint a nagy küzdelemben részt nem vevő északi államokban volt legalább akkora, mint a Habsburgoké a saját koalíciójukon belül.

Hogy van-e egy személynek úgynevezett „nemzetközi súlya“ és ez mekkora, azt nagyon nehéz megállapítani éppúgy, mint egy évtizedes diplomáciai tevékenység jó vagy rossz minőségét, hisz a „nemzetközi“ súly vagy tekintély szóval jelölt fogalomnak a meghatározása maga is nehéz és egy diplomáciai tevékenység „minőségét“ nem feltétlenül annak eredményessége dönti el. Egy kisállam ragyogó tehetségű, nagy műveltségű és nemzetközi tisztelettel körülvett fejének súlya meg sem közelíti egy nagyhatalom urának nemzetközi „súlyát“, bármilyen tökfilkó is az és a Rákóczi Ferenc nemzetközi értelemben vett alakja és diplomáciája felől nyujtott kép megrajzolásakor Szekfű Gyula egyszerűen a fenti körülménnyel élt vissza, amikor Rákóczi személyének abszolút és nemzetközi státusának a háború pillanatnyi állása szerint hullámzó relatív súlyát, valamint diplomáciájának „hatása“ és „eredménye“ merőben különböző fogalmait összeviszsa kavarja és az így létrehozott torzképet a

22) Trevelyan i. m. III. köt. 226. 227 és 228 lapok.

23) Az első kettővel ellentétben ezt már nem külföldi nyomásra, hanem belső kényszerűségből indítják meg és nem húzzák, hanem siettetik.

Habsburgoknak nem hatalmi, hanem „császári” státusa mellé helyezi, éppúgy, mint rangadó konklúzióiban a Rákóczi-Magyarországot sohasem Ausztria, hanem mindig a német birodalom vetületében méretezi olyan előadásmódban, amely azt a benyomást kelti, mintha a két utóbbi fogalom ugyanaz volna, noha ez nem igaz, s ha valakinek, hát egy történésznek ezt tudnia kell.

II. Rákóczi Ferenc, Miksa Emánuel választófejedelem szövetségese, Frigyes porosz király barátja, akinek udvarában XIV. Lajos vagy XII. Károly vagy III. Ahmed éppúgy képviselteti magát, mint Lengyelország vagy Bajorország, Oroszország vagy Poroszország s akinek későbbi exilistátusa is, XIV. Lajos Franciaországában éppúgy, mint III. Ahmed Törökországában az lesz, ami a trónvesztett uralkodóknak kijár, a korabeli Európa diplomáciai világában egyáltalán nem az az előszobázó, kunyorgáló, itt-ott felhasznált, majd aztán türelmetlenül lerázott obskurus kis „főúri összeesküvő”, amilyennek Szekfü leírásában és ehhez a leíráshoz összeválogatott forrás-idézeteiben²⁵⁾ megjelenik és távolról sem naiv és fantasztikus tervekkel „játsszó” „tanuló” a diplomáciában, aki, ha történetesen protestáns, akkor, mint Bethlen Gábor és a dédapja, I. Rákóczi György voltak, semmiesetre sem Rodostóban, hanem a restaurált Erdély trónján — ha nem mégfeljebb — fejezi be életét, hiszen a Habsburg-ház sorsa a 18. század első évtizedében a három protestáns tengeri nagyhatalom: Hollandia, Svédország és főleg Anglia jóindulatának igen-igen vékony hajszálán függött.

25) Szekfü forrásalkalmazási módszeréből már adtuk ízelítőt a hazai helyzetről és a Habsburg-komplexumról nyújtott Szekfü-kép kapcsán. Rákóczi külpolitikájának megrajzolásában Szekfü módszere ugyanaz. Azokon a tényeken, amelyeket Rákóczinak, udvarának, általában a Rákóczi-Magyarországnak nemzetközi jelentőségét mutatják, hangsúlytalan mellékmondatokban még a leglényegesebb résztelemek is mellőzve sziklik át s az erre vonatkozó gazdag magyar, francia, lengyel, holland, angol, svéd, török, orosz levéltári anyagokból semmit nem idéz, semmire nem utal, abból az anyagból azonban, 1710—11—12 és később, amely az általános kimerülés és a hosszú európai háború likvidálásának korszakából, majd a száműzetés idejéből való, hat reznált magyar és három külföldi forrásidézettel és nagyszámú forrásutalást és hivatkozást közöl s ezzel Rákóczi és a magyarság nemzetközi jelentéktelensége felől nyújt a magyar olvasó számára egyoldalú, hamis képet és szuggérál bele a magyar köztudatba egy olyan benyomást, mintha a nyolc éves Rákóczi-Habsburg háború valóban nem lett volna több, mint anninek ő jellemzi, könnyelmű és felesleges „kátyúba jutott főúri összeesküvés”. Azt, hogy Rákóczi udvarában a Magyarországgal hadban nem álló hatalmak követéseket tartanak és vice versa, sehol ki nem mondja, noha a történelmi képnak a nemzetközi státus kérdésében az elsőrendű fontosságú eleme. A XII. Károly svéd királlyal kapcsolatos valóban európai méretezésű diplomáciai akcióiról, amely a Habsburgoknak csaknem a nyakukat szegte, s amelynek francia, svéd, angol, orosz, magyar, lengyel és osztrák levéltári anyaga maga egy vaskos nyomtatott kötetre rug, mint a Rákóczi-diplomácia „irrealis” tervével mindössze hat sorban foglalkozik az a Szekfü, aki Csere Mihály borsos magyargyalázó megjegyzéseit, számszerint ötöt egy oldalon át idézgeti és a Rákóczi és Nag Péter cár között 1707 szeptemberében létrejött varsói szerződésről, Rákóczi Ferencnek az orosz által kívánt lengyel királyságra és egy porosz-lengyel-magyar katonai szövetség tárgyában nagyon hiányosan, torzítva, zavarosan, nélkülve-hatolva számol néhány sorban be s a végére minden forráshivatkozás nélkül odateszi, hogy „ma már tudjuk, hogy követel által (Nagy Péter) szláv kétségűséggel intrikált Bécsben Rákóczi ellen”.

Hogy ez mennyire így van s hogy Szekfű Gyula lekicsinylő kiértékelése mennyire nélkülöz minden reális történelmi alapot, annak demonstrálására az alábbiakban egymás mellé helyezzük Szekfű idevonatkozó előadását és az akkori európai külpolitikai helyzet rövid összefoglalását.

„Tárgyalásai során — írja Szekfű Rákócziról —, melyeket egy csomó ágenssel és több állandó követtel folytat, mindinkább légüres térbe sodródik, ahol az európai hatalmakat saját tervei szerint ide-oda tologatja, aszerint, amint az erdélyi fejedelemség megtartása és ezzel a magyar felkelés sorsa biztosítása érdekében jónak látja. Hogy ezek az ő tanácsainak nem engedelmessé válnak, hanem önző céljaik után a saját útjukon, a saját lábukon járnak, ez csak pillanatnyi kiábrándulást okoz neki; a játszmát tovább folytatja. Az ónódi abrenunciáció után (1707 június 14) az országát veszített és a „francia ispitályba“ került bajor választónak magyar trónjelöltsége ismét aktuálissá vált s Rákóczi nagy önzetlenséggel (hisz a trónhoz ő állt legközelebb) fáradozik ennek megvalósításán. E célból hozza létre diplomáciájának első valóban irreális tervét; XIV. Lajos közvetítés és békítse ki XII. Károlyt és Péter cárt, hogy ezzel az északi háború megszűnjék, a svéd forduljon Bécs ellen, a svéd védençe, Leszcinsky Szaniszló lengyel király ellen, Miksa Emánuel magyar király, ő pedig erdélyi fejedelem maradjon.“ (Hóman-Szekfű i. m. 306. l.)

A fenti előadással szemben a „légüres tér“, amelyben Rákóczi irreális diplomáciája naivan játszadozik a következő: Gusztáv Adolfnak, a protestantizmus nagy championjának a dédunokája, XII. Károly svéd király, miután Narvánál megsemmisítette az orosz haderőt (1704) villámgyorsan az oroszok szövetséges Lengyelország ellen fordult, azt elfoglalta, Agost lengyel királyt és száz választófejedelmet, aki Szászországba menekült, megfosztotta trónjától, aki helyett a lengyelek Leszcinsky Szaniszlót választották meg, majd miután Oroszország egy részét elfoglalta, 1706-ban Szászországot is elfoglalta és főhadiszállását Altranstادتban, Lipcse közelében ültette fel, ahol azonnal élénk diplomáciai tevékenység indult meg Rákóczi „irreális“ tervének megvalósítására. XIV. Lajos diplomáciai tevékenységének eredményeképpen a sziléziai protestánsokkal való bánásmód ürügyével, valamint előzőleg osztrák területre menekült orosz csapatok internálásának elmulasztása, továbbá egy bécsi magyar arisztokrata sértő megjegyzése miatt (Trevelyan, i. m. II. k. 290 l.) a fiatal svéd király Ausztria megtámadását és Bécs elfoglalását határozta el. Rákóczi „irreális“ koncepciójának kivédésére az angol kormány lépett közbe azzal, hogy egyrészt nyomást gyakorolt a Habsburg-kormányra, hogy a sziléziai protestánsok panaszait orvosolja, másrészt Marlborough herceget magát küldték el Altranstادتba Anna királynő képviselőjeként, hogy beszélje el Károlyt Ausztria megtámadásáról. A látogatás 1707 április 28-án ment végbe s bár a nagy hírű angol hadvezér látogatása nem maradt hatás nélkül, döntő sikere nem volt. „Until the Emperor gave way — írja Trevelyan (i. m. II. k. 292. l.) — Charles would not budge. It was not till the first week of September that Vienna capitulated on all points (a sziléziai protestánsok ügyében). Then,

and then only Charles broke up his Saxon camp and marched off behind the curtain of the Russian forests...". Az angol kormány egyidejűleg interveniált a magyar kérdésben is (Rákóczi XII. Károllyal egyidőben támadott volna Sziléziában). „The refusal of the Emperor to come to terms with the Hungarians continued to enrage the English Ministers“ (Additional Manuscripts 17677, xxx, ff. 273, 277—278) Trevelyan i. m. II. k. 288. I. Minderről Szekfű Gyula ennyit közöl a nemzetének multja iránt érdeklődő magyar olvasóval: „A svéd királynak felajánlotta, hogy magyarjaival Sziléziába vonul s ott egyesül vele — XII Károly azonban elutasítóan viselkedett“ (Hóman-Szekfű i. m. IV. k. 295. l.). A tények megcsonkításán és összezsugorításán kívül a fogalmazás módjára is felhívjuk az olvasó figyelmét és feltesszük a kérdést, hogy ha Anglia közbe nem lép és Rákóczi Ferenc történetesen protestáns (XII. Károly valóban nem szerette a katolikusokat), mi történt volna a Habsburgok Ausztriájával?

Még jellemzőbb Szekfű előadása Rákóczi orosz politikáját illetően. „(Mintán XII. Károly 'elutasítóan' viselkedett) Rákóczi az oroszhoz fordult és Péter cárral kötött egy teljesen végrehajtathatlan szerződést, mely szerint elvállalja a lengyel trónt s a cár viszont megvédi őt a lengyel trónon a svéd ellen“ (i. m. 295. l.). A dolog természetesen nem egészen így volt s Szekfű az idézett mű 306. oldalán újra elmondja ezt, némileg módosítva: „.../... egyszerre feltűnik a Kárpátok ormán az északi kolosszus' legbrutálisabb és legönzőbb képviselőjében, Péter cárbán. Hogy Péter és XII. Károly kibéküljenek egymással, ennek feltevése nagy pszichológiai tévedés volt, mondhatnók ma, de akkor Péter cár barbár étvágásával maga sem tudta milyen területeket fog még felfalni s úgy látszik Rákóczi indítványával komolyan is (!) foglalkozott“. „A cár azonban Szaniszló helyett Rákóczit szerette volna a lengyel trónra helyezni, aki ennek gondolatát sokáig elutasítá magától, de végül elvben beleegyezett s így sikerült 1707 őszén Bercsényinek a cárral a varsói szövetséget megkötni, melyben Rákóczi megígéri, hogy ha a lengyelek megválasztják, elfogadja a trónt s a cár viszont, hogy a lengyel trónon sereggel fogja fenntartani, a svédvel megpróbál francia-bajor meditáció útján békére lépni, ha pedig ez nem sikerülne s a svéd Magyarországot megtámadná, az ellen is megvédi“ (i. m. 306. l.).

A fenti zavaros és érezhetően csonka előadással szemben a történet a maga integer teljességében a következő:

Az altranstadi francia-bajor közvetítés XII. Károllyal és Rákóczi varsói tárgyalásai Nagy Péterrel párhuzamosan folytak az irányban, hogy XII. Károly kössön békét Nagy Péterrel és Ausztriát támadja meg. XII. Károly követeléseit József császár 1707 szeptember első hetében kötött egyezségben fogadta el s ezzel egyidőben jött létre a varsói szerződés Rákóczi és Nagy Péter között, vagyis Rákóczi diplomáciája a maga részét sikeresen elvégezte, a franciáknak nem sikerült sikeresen elvégezni XII. Károllyal a magukét, Trevelyan előadásából láttuk miért. Mikor azonban XII. Károly hadserege 1707 szeptemberének vége felé elhagyta Szászországot és elindult Karéliába, amelyet Nagy Péter hadserege időközben megszállott, Ágost szász választó azonnal be-

vonult Lengyelországba és elkergette a trónról XII. Károly protezsztját, Leszcinsky Szaniszlót. Péter cár most közvetlen tárgyalásokba kezdett XII. Károllyal, akitől csupán egy kikötőt kért a Finn-öbölben, ezzel szemben szövetséget ajánlott neki a Lengyelországot visszafoglalt Ágost ellen, azzal a módosítással, hogy Ágost elkergetése után ne Leszcinsky, hanem Rákóczi legyen a lengyel király. Eben a tervben nem volt semmi „végrehajthatatlan” s egyébként is Péter cár elgondolása volt, amelyhez Rákóczi csak hozzájárult és csak abban az esetben, ha őt a lengyelek megválasztják. Amint tudjuk XII. Károly a „harebrained Hotspur” (nyúl-eszű hebehurja), nem fogadta el ezt az ajánlatot, hanem bemezéskedett Oroszország mélyébe és ott, a poltavai csatában serege teljesen megsemmisült, maga néhányadmagával Törökországba menekült, ahol öt évig bujkált és országa nélküle folytatta a háborút. Poltavában a baltikumi orosz tengeri kijárat kérdése megoldódott, Ágost lengyel királysága nem Nagy Péternek fájt, hanem XII. Károlynak, azonban arról, hogy XII. Károly olyan ostoba volt, Rákóczi nem tehetett.

A kuruc szabadságharcot tehát nem Rákóczi Ferenc nemzetközi jelentéktelensége, diplomáciai hozzá nem értése, nem a kuruc haderő „inferioritása”, meg „béke után sóvárgása”, nem is a csőd szélén álló Habsburgok „100.000 embert ide-oda dobáló” superioritása, sőt még csak nem is az az égbekiáltó nyomor²⁶⁾ buktatja el, amit Szekfű Gyula tanulmányában olyan ékesszólóan, de megint csak tendenciózusan rajzol meg.

A kuruc szabadságharcot — azon felül, hogy a szövetségi rendszer, amelyhez tartozott, elvesztette a háborút — maga a magyarság buktatta el, ugyanazzal a pusztító nemzeti jellemvonásával, amely Muhinál vagy Mohácsnál éppúgy elvégezte a maga ádáz munkáját, mint 1849-ben, 1918-ban, 1945-ben vagy széthulló emigrációnk egy-mást gyalázó összelevőiben ma is.

26) „De Pálffy János gróf magyar ember volt, aki katona léttére sem vágyakozott katonai győzelemre honfitársai elcsigázott, éhező csapattal felett, melyeket dúnántúli és erdélyi menekültek, asszonyok, gyermekek végeláthatatlan didergő tömegei követtek — Rákóczi elvonulva mellettük, könnyekig meghatva nézte nyomorukat” (Hóman-Szekfű Magyar Történel IV. 309 l.) Ez a leírás így, mint csak Rákóczi ügyét akarja diffamálni az olvasó előtt. Szekfű, következetes módszere szerint ehhez a képhez sem tartja szükségesnek megemlíteni, hogy 1709-ben egy emberemlékezet óta nem tapasztalt borzalmas szibériai tél dühöng egész Európában, amelynek következtében elfagy minden. Trevelyan leírása szerint a katasztrófális aratást követő évben Párisban tízezrével ténfermegnek az éhség miatt falvaikat elhagyott, kolduló francia parasztok, kenyérmagvak ára Angliában a kétszercsére, kontinensen a háromszorosára emelkedik. Hollandiát, Németországot és Ausztriát, ahol szintén éhség van, angol tengeri szállítással mégis úgy-ahogy ellátják, de Franciaország angol tengeri blokád alatt áll, Magyarország meg nem tud behozni, hisz Oroszországban és Lengyelországban a fagy még borzalmasabb volt. Éhség tehát 1710–11 telén valóban van Magyarországon, csak éppen azt felejtí el Szekfű megmondani, hogy miért? S mivel „elfelejtí”, a szívemarkoló kép történelmi számlája Rákóczi Ferencet terhel a Hóman-Szekfű Magyar Történetben. Hogy ez miért szükséges Szekfű Gyula számára a kassai dóm kriptájában nyugvó szent magyar halottal szemben, próbálja megfejteti a Rákóczi-kor negyedévezredes határkövénel elborongó hontalan bujdosó...

A magyarság a maga fantasztikus és végzetes ösztönzöttségével a közös programmal és az egyetlen irányítással való szembefordulásra, a nagy kuruc erőfeszítés idején sem tagadta meg önmagát s az ezeréves bűn, az irigység és a Krisztus megrágalmazására is képes suttozó aljasság, most is elvégezte a maga démoni munkáját és a széthullottság gyengeségének elkerülhetetlen következményében, a kollektív egész bukásában most is elvette a büntetését.

Rákóczi Ferenc emberfeletti nagysága nem kiváló szervező-képességében, intelligens és fáradhatatlan diplomáciájában, megalkuvást nem ismerő jellemében és történetünkben szinte példa nélkül való áldozatvállalásában mutatkozik meg, hanem abban, hogy a maga kuruc-labanc, katolikus-protestáns, paraszt-nemes, dunántúli-tiszántúli, Királyhágón túli-Királyhágón innení részlegeiben megbomlott, laza magyar komplexumot úgy-ahogy, de ütőképes kohézióban képes volt nyolc évig együttartani olyan keserű küzdelem árán, amely végülis felmorzsolta, úgy, hogy ez a daliás és fáradhatatlan ember megtört, rezignált és szomorú bölcsként töltötte el életének utolsó húsz esztendejét, 41 éves korától 61 éves korában, 1735-ben Rodostóban bekövetkezett haláláig.

A parasztság, amely szinte Krisztusának tekintette és megváltóként várta, egyre csalódottabban kezdte keveselni azokat a mérsékelt és óvatos szociális könnyítéseket, amiket a szabadságharchoz nélkülözhetetlen nemesség elvesztése és önmaga ellen való fordítása nélkül hozhatott s ahogy az évek teltek és a remélt eldorádó helyett áldozatot, lemondást és megfeszített munkát követelt a háború, úgy kezdték dezertálni az annyira várt szabadságharc ügyét azok, akiket annyira a szívébe zárt, a parasztjai.

A nemesség viszont sokallotta ugyanazt, amit a jobbágyság keveselt s milyen ütemben kevesedett a jobbágy-teljesítmény és nőtt a birtokokon a munkáshiány és amilyen mértékben nőtt a nemesi vármegyék hadikötelezettsége, úgy kezdett a nemesség hangulata a háború ügye ellen fordulni, mert a nemesi intellektus sem volt képes megérteni, hogy a háborút, ha egyszer megindult, akárhogy is, de végig kell csinálni.

A protestánsok keveselték a szabad vallásgyakorlat terén hozott intézkedéseit, a katolikusok sokallották, a protestánsok gyanakodva szemlélték, hogy legtöbb tábornoka, Bercsényi, Károlyi, az Eszterházyak katolikusok, a katolikusok rossz néven vették, hogy udvari környezete, Vay Ádám, Ráday Pál, Ottlik György és mások protestánsok. A háború befejezésének álláspontját vallók pártja egyre élesebb ellentétbe került a háború folytatásának szükségét vallók pártjával. Csak egyben volt mindenki egy és alapjában véve mindenki Rákóczi ellen: mindenki sokallotta az adót. A magyarság megint bebizonyította, hogy belső érdekellentéteit és véleménykülönbségeit még ideiglenesen sem, még a súlyos nemzeti veszély torkában sem képes félretenni és figyelmét és energiáját kizárólag csak az

adott és pillanatnyilag mindennél fontosabb nemzeti feladatra koncentrálni.

Rákóczi nagysága és népszerűsége nyomasztóan hatott a mások nagyságát elviselni nem tudó kicsiségre, amely boldogan és mohón ragadott meg akkor is — mint ahogyan boldogan és mohón ragad meg ma is — minden lehetőséget a piedesztálon álló személyeknek a piedesztálról való lerángatására. Gyanúsítások, rágalmak indultak el az ádáz kis törpék obskurus gócaiból, amelyeket mohón elhitt és készségesen terjesztett a kollektív magyar lélek három végzetes történelmi tulajdonsága: az önzés, a gyanakvás és az ellentmondás destruktív hajlama, hiszen olyan vigasztaló élménye az a törpék kicsiségének, da az ítélkezés bírói pulpitusán egy romboló félóróra nagyobbnak és különbnek érezheti magát az — óriásnál.

Sunyi vádak keltek útra Rákóczi egyéni ambícióiról, amikre másoknak kell pénzzel, vérrel adózniok és a suttogó propaganda addig burjánzott²⁷⁾, míg szét nem marta az egységet és fel nem morzsolta az erőt. Megindultak a „kilépések“, a „visszavonulások“, az „átállások“ — Ocskay László, Bezerédj Imre, Ebeczky Ádám, Bottka Ádám és mások — a véleménykülönbség szervezkedni kezdett s mivel akaratát, mint kisebbség nem tudta ráerőszakolni az irányításra, disszidált — egész megyék dezertáltak — és 1711 tavaszára az elgyengült magyar erő, szinte csak néhány méterrel a cél előtt, leroskadott 149 földbeszúrt lobogó mellé...

27) A gyanúsítást az ónodi országgyűlésen 1707 június 6-án, nyolc nappal a nevezetes trónfosztás előtt, Túróc megye két követe, Okolicsányi Kristóf és Rakovszky Menyhért, a katonai terhek ellen lázító beszéd hevében egy félreérthetetlen célzás formájában a fejedelem füle hallatára ki is mondták.

A mindig tartózkodóan és uralkodók méltóságával viselkedő Rákóczi érzékeny lelkéből erre kirobbant a méltatlankodás tiltakozása, önzetlen áldozataira rámutatva elégtételt követelt s mivel a két követ bocsánatkérése helyett csak döbbsent és zavart csend következett, sápadtan felállt s néhány farkó szóval lemondott a fejedelmi méltóságáról. A rendek csak erre döbbsentek rá, hogy mi mehetett végbe ennek az embernek büszke és érzékeny lelkében. Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor felugrottak, kardot rántottak és ott helyben felkoncolták a két követet. A suttogó mérget azonban nem sikerült felkoncolniok.

Zöld erdő harmatát
 Piros csizmám nyomát
 Hóval lepi be a tél,
 Hóval lepi be a tél...
 Balassa Bálint

Nyolc évi harc után eltűntek Rákóczi kurucai a nemzet szeme elől. Akiknek volt otthonuk, hazamentek, akiknek nem volt, azokat elnyelte az erdő, a pusztta, meg a tiszai nádasok. Négyezren Moldván át Lengyelországba mentek s később Nagy Péter cár zsoldjába álltak be, százan és százan más országokba bujdostak és, jutott belőlük úgyszólván mindenüvé a kerek világon.

Rákóczi köré — aki a felajánlott amnesztiát nem fogadta el — sokan tömörültek; Rákóczi tartotta őket, míg lengyelországi birtokai bírták, amelyeket elzálogosított s mivel a kölcsönöket nem tudta soha többé visszafizetni, zálogban maradtak örökre.

Ő maga, a szatmári békét követő évben Franciaországba ment, ahol — az előzetes egyezés alapján — XIV. Lajos apanázst adott kíséretének eltartására. Az utrechti békéig Versaillesben élt, ugyanúgy mint a másik két országát veszített uralkodó, mikor azonban az utrechti békét megkötötték s abból Rákóczi Magyarországa kimaradt, lemondott az apanázsról és visszavonult a francia udvartól. Mivel nagyszámú kíséretének és személyzetének eltartását nem bírta tovább, átengedte nekik gyönyörű versaillesi palotáját¹⁾, ő maga pedig teljes visszavonultságban figyelte a francia-osztrák háború alaku-

1) A kíséret eltartásának költségei fedezésére, a kíséretéhez tartozó Brenner abbé ötletéből, más nagyurak példájára, engedélyt eszközölt ki az udvarnál egy játékkaszinóra s így nyílt meg palotájában egy kaszinó, Hotel Transsylvanie néven, mely az elegáns világnak és a hasonlóan elegáns félvilágnak divatos szórakozóhelyévé vált, úgyannyira, hogy Marcel Prévost híres regényében, a „Mannon Lescaut”-ban is meg van említve. Többek között ezt a játékkaszinó-dolgót találta Szekfű „Száműzött Rákóczi”-jában a Rákócziért rajongó magyar nemi-zet elé, úgy, hogy annak megemlézése, hogy Rákóczi Ferenc maga ott soha meg nem fordult, annak bevételei a kíséret eltartását szolgálták, csak hang-súlytalanul történt meg.

lását. Mikor aztán az utrechti béke után 11 hónappal a rastatti békét is megkötötték — XIV. Lajos 76 éves volt már akkor — s a magyar kérdéssel megint nem történt semmi, Versaillesból is elköltözött Grosboisba, az ottani kolostor egy csendes szobájába.

Mikor egy évvel később új háború tört ki a Balkánon a törökökkel, újra felcsillant valamelyes külpolitikai remény, s mivel XIV. Lajos is meghalt, leghűségesebb híveivel és személyzetének legragaszkodóbb részével Törökországba ment. A fogyó hold országa azonban már régen hanyatlóban volt, a kétéves háború török vereséggel végződött s ezzel elfakult az utolsó remény is. A szultán, III. Ahmed, megbecsülte, vendégként tartotta őt is, kíséretét is, a Márvány-tenger partján egy kis városban, Rodostóban egész utcá-sorokat bocsájtott a magyarok rendelkezésére.

Rákóczi közel húsz esztendőt töltött Törökországban. Huszon-néggyéves exiliumban eltörődött testét 61 éves korában, 1735-ben helyezték a rodostói temetőben nyugalomra édesanyja és mostoha-apja sírja mellé²⁾, ahonnan 171 évvel később, 1906-ban hozatták hamvait, anyja, mostohaapja, Bercsényi Miklós hamvaival együtt, kurucainak ükunokái haza és elmondhatatlan pompával és megha-tottsággal helyezte nemzete a kassai dómban örök nyugalomra.

Rokonszenves alakja azonban frissen, elevenen, meleg sugár-zóan csillog át egy negyedezredév messzeségéből is. Szép törökös arca, két meleg, barna, magyar szeme ott él mindenki-ben, aki Má-nyoki Ádám híres Rákóczi-portréján látta, tette, áldozata, legendás kora és halhatatlan kurucai áttörték a történettudomány zárt vilá-gát, meghódították irodalmunkat, költészetünket, színművészetün-ket, képzőművészetünket és zenénket egyaránt. De áttörték a ma-gyar határokat is.

I. Lipót, I. József, III. Károly, három egymást követő császári ellenfele a nagyvilág számára fakó és színtelen és tartalmatlan ár-nyékok csupán, II. Rákóczi Ferenc neve azonban ott tündöklük a világ minden enciklopédiájában, kurucainak sajátos egyenruháit két évszázadon át hordta, utánozta a világ minden nagyobb nemze-tének könnyű lovassága és kurucainak táncai bejárták a világ min-den színpadát és ma is tanítják őket minden nagyobb ballettisko-lában.

Rákóczi él. S míg két csontkeze elszakíthatatlanul fogja, tartja a nemzete számára leghűségesebb városát, Kassát, lelke, az élő, lobogó lelke országról-országra járva bujdosik most is, állandóan, pihenés nélkül és a halhatatlan Rákóczi-induló csodás dallamában ott lázít ma is minden hangversenydobogón, minden rádióállomá-son, zúgva és zengve és nyugtalanul és nyugtalanítóan száguldozva az éter százféle hullámhosszán, Európában, Amerikában, Ázsiában, Ausztráliában, mindenütt.

2) A rodostói sírokat Törökország 171 éven keresztül gondozta. Gróf Széchenyi István 1818—19-1 keleti útja alkalmával elzarándokolt ezekhez a sírokhoz.

S ha egy-egy csendes, fáradt órán itt, ott, amott, egy-egy honjavesztett magyar lakásának rádióján hirtelen és váratlanul felzendül Berlioz Hector kürtjein vagy Liszt zongoráján és a hontalan magyar megrezzenve felüti a fejét, — Rákóczi bolyongó, bujdosó nagy lelke suhan át a szobán.

Mert Rákóczi — él!

Hóman-Szekfű: Magyar Történet III—IV. kötet.

G. M. Trevelyan: Endland under Queen Anne

I. Blenheim,

II. Ramillies,

III. The Peace.

C. J. H. Hayes: A Political und Cultural History of Modern Europe I. köt.

Szekfű Gyula: Mit vétettem én?